

Allsherjarnefnd
Alþingi
150 Reykjavík

Ágústa Þorbergsdóttir

Reykjavík, 29. október 2020

Efni: Umsögn um frumvarp til laga um mannanöfn, 161. mál, 151. löggjafarþing 2020–2021

Samkvæmt 3. mgr. 71. gr. stjórnarskrárinnar eru takmarkanir á rétti manna til einkalífs aðeins heimilaðar ef þær miðast að því markmiði að vernda rétt annarra. Mannréttindadómstóll Evrópu hefur talið að réttur til nafns njóti verndar 8. gr. mannréttindasáttmála Evrópu um friðhelgi einkalífs og skuli stjórnvöld ekki ganga á þann rétt nema nauðsyn ber til vegna réttinda annarra. Í dómum Mannréttindadómstóls Evrópu hefur verið litið svo á að takmarkanir sem lúta að vernd tungumálsins eða venjum um nafngjafir í tilteknum ríkjum verði réttlættar á þeim grundvelli að þær feli í sér vernd á réttindum annarra.¹

Enda þótt nöfn séu í grundvallaratriðum einkamálefni þeirra sem bera þau er mikilvægt fyrir samfélagið að nöfn séu notuð á skilvirkan hátt í samskiptum við hið opinbera og manna á milli. Ef einstaklingum er í sjálfsveld sett hvernig þeir rita nöfn sín getur það komið niður á skilvirkni í samskiptum. Íslensk málnefnd semur íslenskar ritreglur sem gilda m.a. um stafsetningarkennslu í skólum, sbr. lög um stöðu íslenskrar tungu og íslensks táknmáls nr. 61/2011. Þær ritreglur gilda ekki síður um rithátt mannanafna en t.d. örnefna eða íslenskra orða almennt. Í 1. mgr 3. gr. frv. til laga um mannanöfn er lagt til að hefðbundinn rithátt nafna megi að jafnaði ekki afbaka. Hér er bent á að orðalagið *að jafnaði* er matskennt og vart skýrara en hugtakið *hefð* í 5. og 6. gr. laga um mannanöfn nr. 45/1996. Slíkt orðalag gæti kallað á einhvers konar úrskurð og þá þyrfti að hafa viðmið.

Nöfn hafa menningarlegt gildi vegna atriða sem snúa að vernd tungumálsins og vegna hefða sem myndast hafa um nafngjöf. Mikilvægt er að íslensk mannanafnahefð leggist ekki af og æskilegt væri að frumvarpið styddi íslenska mannanafnahefð.

¹ Sjá t.d. dóm mannréttindadómstóls Evrópu í máli Bulgakov gegn Úkraínu frá 11. september 2007, mál nr. 5989400, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-82241%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-82241%22]})

Umsögn um frumvarp til laga um mannanöfn, 161. mál

Frumvarp dómsmálaráðherra er vandvirknislega unnið miðað við fyrri frumvörp um málið og einkum er greinargerðin vönduð og ætti að hjálpa þingmönnum að gera upp hug sinn í þessu flókna máli. Í frumvarpinu eru ýmis nýmæli sem ástæða er til að fylgja eftir. Þannig er gott að rýmka reglur um hvernig fólk fái breytt eigin nafni (6. gr.).

Ástæða er þó til að hvetja þingheim til að staldra við og velta fyrir sér hagsmunum íslenskrar tungu. Með frumvarpinu eru felld úr gildi 24 ára gömul lög um mannanöfn. Ekki getur það talist langur tími í íslenskri málsögu og því tæplega brýn þörf á að breyta lögum jafn róttækt og hér er lagt til. Ekki hefur verið sýnt fram á slíkan vanda að krefjist jafn róttækrar aðgerðar. Greinargerðin dregur þvert á móti fram að fátt er um knýjandi ástæður til að breyta mannanafnalögum. Fram kemur að núgildandi lög stangast ekki á við mannréttindaákvæði samkvæmt Mannréttindadómstól Evrópu (MDE) eins og stundum hefur verið fullyrt. Þvert á móti dregur dómstóllinn réttilega fram að það geta verið miklir hagsmunir þjóðar fólgnir í því að vernda tungumál sitt. Sannarlega á það við um Íslendinga. Nýlega hafa stjórnvöld blásið til sóknar í málefnum íslenskrar tungu og til stendur að setja ákvæði um tungumálið í stjórnarskrá. Í því ljósi er eðlilegt að í lögum um mannanöfn (3. gr.) verði ákvæði um að mannanöfn skuli almennt vera íslensk. Nú sést á frumvarpinu að gert er ráð fyrir þeirri almennu reglu en litlar hömlur eru þar þó settar á útlend mannanöfn og er það miður. Jafnframt er dregið úr hömlum á fjölgun ættarnafna (5. gr.) sem getur verið varhugavert þar sem það hefur verið sérstaða íslensku að hér eru ættarnöfn ekki almenn. Í þriðja lagi er mannanafnanefnd lögð niður (10. gr.) en þar hafa setið sérfræðingar sem hafa getað leiðbeint almenningi um mannanöfn.

Þegar horft er á málið út frá hagsmunum íslenskrar tungu og þeirra sem aldir eru upp með hana sem móðurmál er langbest að áfram séu ákvæði í mannaafnalögum um að nöfn fylgi íslenskri málhefð. Því er stundum haldið fram að það hefði lítil áhrif á íslensku ef Íslendingar tækju almennt upp erlend nöfn en það má draga í efa. Þvert á móti er líklegt að tungumálinu stafaði talsverð hættu á því. Ekki er hægt að bera saman stöðu íslenskrar tungu og tungumála sem töluð eru af tugmilljónum. Vegna mannfæðar er íslenska mun viðkvæmari og brothættari en danska eða sænska, hvað þá enska og franska. Þau rök að erfitt geti verið að skera úr um hvað sé málhefð geta vart talist þungvæg. Dómsstólar hefðu lítið að iðja ef ekki kæmu upp álitamál um alls konar lög og reglur. Sjóðarmiðin sem takast á eru tvö: annars vegar verndun íslenskrar tungu en hins vegar réttur foreldra til að velja börnum nöfn sem samkvæmt greinargerð „hljóti að vera ríkur“. Það er hvorki rökstutt þar né af öðrum sem hafa haldið fram þeim réttindum. Þau falla ekki undir það sem MDE kallar rétt til nafns. Ef lítið er til sögunnar hafa nöfn iðulega verið fá og hefðbundin og ekki endilega hlutverk foreldra að velja þau, hvað þá án íhlutunar samfélagsins. Sú hugmynd er þvert á móti nýstárleg og verður ekki séð að hér sé mikilvægur réttur á ferð að velja öðrum einstaklingi nafn, hvað þá að hann sé ríkari en þeir hagsmunir íslenskra málhafa að móðurmál þeirra verði enn nothæft í elli þeirra. Auk heldur takmarkar það rétt forráðamanna til nafngifta varla svo að neinu nemi þó að gerð sé krafa um að nöfn fylgi íslenskri málhefð. Hér er aðeins á ferð eitt dæmi af fjölmörgum um að umsvif einstaklingsins takmarkast eðlilega af þörfum samfélagsins og þarf ekki að leita lengi að sterkari dæmum um slíkt árið 2020. Fjölmíðlaáhugi á þessu tiltekna dæmi um slíkan árekstur er handahófskenndur og umfjöllunin einhliða. Því liggur alls ekki fyrir hver hin almennu sjóðarmið eru eða hver þau væru ef upplýst umræða hefði farið fram.

Neikvæð umræða um mannaafnanefnd er annað dæmi um einstefnu í opinberri umfjöllun þegar fjölmörg dæmi eru til um nefndir sem sinna opinberu hlutverki sem takmarkar umsvif einstaklinga. Því er tilvist mannaafnanefndar fjarri því að

vera sérstök og eina ástæðan til að einblína á hana er að hættur þær sem stafa að íslenskri tungu eru vanmetnar. Betra væri því að mannafnanefnd yrði áfram til og alþingismenn létu moldviðrið gegn henni sem vind um eyru þjóta. Að minnsta kosti ætti hún að vera til sem ráðgefandi sérfræðinganefnd enda er það gott og gegnsætt fyrirkomulag.

Sama gildir um þá hugmynd að mismunun geti falist í því að til séu nokkur gömul ættarnöfn eða ný ættarnöfn innflytjenda. Ekki hefur verið sýnt fram á með sannfærandi hætti að nokkur einasti ávinningur felist í því að bera ættarnafn og eðlilegt er að þeir sem halda því fram bendi á skýr dæmi um slíkan ávinning. Ef um eiginlega mismunun væri að ræða væri á hinn bóginn hægt að leysa úr málinu með því að banna ættarnöfn með öllu þannig að aðeins þeir sem nú beri þau heiti slíku nafni til dánardags en ekki þeir sem síðan fæðast. Afar slæm lausn á vandanum (sé hann fyrir hendi) væri að ættarnöfn verði hér allsráðandi því að það er einmitt sérstaða íslenskrar tungu að ættarnöfn eru ekki almenn. Á hinn bóginn væri til bóta að rýmka reglur og leyfa að kenna sig til annarra ættingja en foreldra (þá í 5. gr.) enda kann að valda fólki sársauka að burðast með nöfn þeirra sem öllu því miska. Ættarnöfn eru þó fjarri því að vera eina lausnin á þeim vanda,

Ármann Jakobsson,
prófessor
og formaður
Íslenskrar málnefndar

BARNAVERNDARSTOFA

Alþingi, nefndasvið
Austurstræti 8 - 10
150 REYKJAVÍK

Reykjavík, þriðjudagur, 27. október 2020
Tilvísun: 2020020053/33

Efni: Umsögn Barnaverndarstofu um frumvarp til laga um mannanöfn, 161. mál.

Vísað er til tölvupósts frá nefndasviði Alþingis, dags. 15. október 2020, þar sem stofunni var gefið tækifæri á að koma á framfæri athugasemdum um frumvarp til laga um mannanöfn, 161. mál. Þakkar Barnaverndarstofa fyrir að fá tækifæri til að tjá sig um frumvarpið.

Barnaverndarstofa fagnar því að í frumvarpinu hefur verið tekið tillit til hluta þeirra athugasemda sem stofan gerði í umsögn sinni við frumvarp sama efnis sem lagt var fram á 149. löggjafarþingi, dags. 21. maí 2019, sem lýtur að því að hægt sé að grípa inn í nafngiftir barna sem ætla má að verði þeim til ama. Gerir Barnaverndarstofa engar athugasemdir við það fyrirkomulag sem lagt er til að koma á með frumvarpinu.

Aftur á móti telur stofan, líkt og rakið var í framangreindri umsögn frá 21. maí 2019, að varhugavert sé að barn geti breytt nafni sínu án aðkomu forsjáraðila frá 15 ára aldri, sbr. 3. mgr. 6. gr. frumvarpsins. Samkvæmt íslenskum lögum verður einstaklingur að jafnaði lögráða við 18 ára aldur, sbr. 1. mgr. 1. gr. lögræðislaga nr. 71/1997 og telst vera barn fram að þeim tíma, sbr. einnig 1. gr. samnings samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins.

Telur Barnaverndarstofa að töluverður munur sé á því að vilji barns og afstaða fái aukið vægi eftir því sem aldur og þroski eykst, sbr. 1. mgr. 12. gr. samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins, og þess að taka burt ábyrgð bæði forsjáraðila og stjórnvalda í málum sem varða börn. Mikilvægt er að börn njóti lágmarksverndar í þessum efnum af hálfu löggjafans, stjórnvalda og forsjáraðila, ekki síst ef verið er að auka frjálsræði á sviði nafnagifta almennt. Í þessu sambandi er rétt að benda á að kveðið er á um skyldu til að tryggja börnum þá vernd sem velferð þeirra krefst í lögum, sbr. 3. mgr. 76. gr. stjórnarskrárinnar og 3. gr. samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins. Hins vegar er ljóst að upp getur komið sú staða að foreldrar setja sig upp á móti vilja barns til breytingar á nafni án þess að málefnaleg rök séu fyrir því og í slíkum tilvikum væri hægt að heimila Þjóðskrá Íslands engu að síður að leyfa breytinguna, líkt og gert er þegar samþykki þess foreldris sem fór með forsjár við fyrri nafnagjöf liggur ekki fyrir, sbr. 2. mgr. 6. gr. frumvarpsins, þegar kynforeldri samþykkir ekki breytingu á kenninafni barns, sbr. 5. mgr. 6. gr. og þegar kynforeldri samþykkir ekki breytingu á kenninafni barns sem er í varanlegu fóstri, sbr. 7. mgr. 6. gr. frumvarpsins.

Í 11. mgr. 6. gr. frumvarpsins er síðan mælt fyrir um heimild barns sem er yngri en 15 ára til að breyta eigin nafni sínu eða kenninafni samhliða breytingu á skráningu kyns og er slík breyting samkvæmt ákvæðinu háð samþykki þeirra er fara með forsjá barns eða sérfræðinganefndar skv. 9. gr. laga um kynrænt sjálfræði nr. 80/2019. Með vísan til þess sem fram hefur komið telur Barnaverndarstofa að ákvæðið ætti fremur að eiga við um öll börn í þessari stöðu en ekki aðeins þau sem eru yngri en 15 ára.

Barnaverndarstofa veitir allsherjar- og menntamálanefnd Alþingis fúslega allar nánari upplýsingar og skýringar sem þörf er á og er reiðubúin að mæta á fund nefndarinnar verði þess óskað.

Heiða Björg Pálmadóttir
forstjóri Barnaverndarstofu

Umsagnaraðili: Dr. Hallfríður Þórarinsdóttir mannfræðingur.

151. löggjafarþing 2020-2021.

Þingskjal 162 - 161. mál.

Umsögn um frumvarp til laga um um mannanöfn, frá dómsmálaráðherra Áslaugu Örnú Sigurbjörnsdóttur.

Það er einstakt fagnaðarefni að dómsmálaráðherra leggi fram nýtt frumvarp til lögfestingar um nýja heildarlöggjöf um mannanöfn. Það er ekki síður fagnaðarefni að núverandi lög nr. 45/1996, um sama efni, munu með samþykki þessa frumvarps falla úr gildi. Frumvarpið ber með sér nýja vinda og frjálslægri hugsun en tíðkast hefur um persónuleg nöfn hvort heldur eiginnöfn eða kenninöfn. Það er mikið fagnaðarefni að ekki er lengur gengið útfrá því sem sjálfsögðum hlut að fólk sé dregið í dilka - eftir stétt eða menningarlegum uppruna – líkt og gert er í núgildandi lögum. Að leiðarljósi í nýja frumvarpinu eru jöfnuður og lýðfrelsi fremur en forræðisbyggja, valdboð og mismunur.

Í greinargerð með frumvarpinu segir m.a: Markmiðið með frumvarpinu er að einfalda reglur um mannanöfn og afnema eins og unnt er þær takmarkanir sem eru í dag á skráningu nafna, bæði eiginnafna og kenninafna, og auka heimildir til nafnbreytinga. Með því er reynt að tryggja sem best rétt fólks til að ráða sjálft nöfnum sínum og barna sinna. Er þannig leitast við að aðlagð lögini betur að ríkjandi viðhorfum og aðstæðum í þjóðfélaginu í dag. Þá miðar frumvarpið einnig að því að jafna rétt manna til notkunar nafna en sumir telja núgildandi lög fela í sér ákveðna mismunur á rétti til nafns, einkum þegar kemur að upptöku ættarnafna.“

Líkt og bent er á í greinargerðinni eru núgildandi lög um mannanöfn, mjög umdeild. Gagnrýnin hefur m.a. beinst að lögbundnum afskiptum mannanafnanefndar um nafngiftir eiginnafns, sem og banni við upptöku nýrra ættarnafna og heimild útvalinna til að bera þau. Núgildandi lög fela í sér mismunur á fólki eftir uppruna og ætt og það samrýmist ekki ríkjandi hugmyndum um jafnræði borgaranna.

Núverandi lög um mannanöfn nr. 45/1996 einkennast að mínum dómi því miður af öfgafullri mállegri þjóðernishyggju, forræðisbyggju og ríkisafskiptum, sem endurspeglar afdönkuð og ólýðræðisleg viðhorf. Fólk kann að hafa ólíkar skoðanir á mikilvægi slíkrar íhlutunar, sem kemur fram í núgildandi lögum en það sem er öllu alvarlegra er að núverandi mannanafnalög brjóta hreinlega í bága við 65. gr., VII. kafla Stjórnarskrár Lýðveldisins Íslands nr. 33/1944, (með síðari breytingum) en þar segir: Allir skulu vera jafnir fyrir lögum og njóta mannréttinda án tillits til kynferðis, trúarbragða, skoðana, þjóðernisuppruna, kynþáttar, litarháttar, efnahags, ætternis og stöðu að öðru leyti. Konur og karlar skulu njóta jafns réttar í hvívetna.“ Núgildandi lög mismuna fólki á alla kanta, aðeins útvaldir mega bera ættarnöfn, sum eiginnöfn eru bönnuð vegna þess að þau falla ekki að íslenskri málhefð eða vegna „óíslenskulegrar“ stafsetningar jafnvel þó þau hafi tíðkast áður og fyrr. Óþarfi er að tíunda þau fjölmörgu dæmi, sem hægt væri að taka þessu til sönnunar enda er slíkri mismunur eytt með nýju frumvarpi. Það er mikið gleðiefni og ýtir undir raunverulegt jafnræði borgaranna.

Þó, ef til vill sé óþarfi að rökstyðja þær breytingar, sem nýja frumvarpið felur í sér fram yfir það sem gert er í greinargerð með frumvarpinu, get ég ekki látið það ógert. Stafar það fyrst og fremst af ósátt minni við núverandi lög um mannanöfn.

Lög nr. 45/1996 mismuna borgurum lýðveldisins og tekur mismununin bæði til eiginnafna og eftirnafna/kenninafna. Henni hefur meðal annars verið viðhaldið með boðum og bönnum

Mannanafnanefndar og umdeildum úrskurðum hennar. Það er einstakt fagnaðarefni að sjá að hlutverki þeirrar nefndar er að fullu lokið verði frumvarpið að lögum.

Val á eiginnöfnum skv. nógildandi lögum er takmarkað við samþykki Mannanafnanefndar og nöfnin verða að falla að íslenskri málhefð. Slík ákvæði mismuna borgurum landsins m.a. öllu fólki af erlendum uppruna, sem vill gefa börnum sínum nöfn úr sinni eigin menningu og málsamfélagi, nöfn sem þeim eru kær og geta eðli málsins samkvæmt ekki uppfyllt þessi skilyrði (nógildandi lög kveða á um að börn sem eru fædd á Íslandi og eiga innflytjendur að foreldri verði að bera eitt íslenskt nafn). Fjöldi fólks af erlendum uppruna sem sest hefur að í íslensku samfélagi er nú ríflega sextíu þúsund (október 2020). Íslenskt samfélag verður sífelld margbreytilegra og það er gjörbreyttur veruleiki frá því sem var þegar núverandi lög tóku gildi. Með niðurfellingu mannanafnanefndar fellur mannanafnaskrá niður, sem getið er í 22. gr. 1. málsl. í VIII kafla nógildandi laga og foreldrum verður einfaldlega treyst til að finna börnum sínum nöfn án afskipta hins opinbera. Fram til þessa hefur löggjafinn ennfemur skipt sér af rithætti einstakra nafna og bannað og leyft eftir því sem smekkur nefndarfulltrúa hefur boðið hverju sinni. Með lögfestingu nýja frumvarpsins eru öll slík hamlandi ákvæði úr sögunni sem er mjög mikilvægt skref í átt að því að viðurkenna mikilvægt birtingarform menningarlegs margbreytileika í íslensku samfélagi í verki.

Í nýja frumvarpinu kveður algerlega við nýjan tón hvað varðar eftirnöfn/kenninöfn og aftur er það jafnræðissjónarmið, sem ræður ferðinni en ekki elítismi og mismunun líkt og viðgengst í núverandi lögum. Að fella úr gildi bann við upptöku nýrra ættarnafna er mjög stórt skref í réttlætisátt og breytingin mikið fagnaðarefni.

Sú aldagamla hefð að kenna sig við föður (eða móður) er alls ekki séríslensk hefð eins og stundum er látið í veðri, hún tíðkast í mörgum löndum (t.d. Rússlandi, Póllandi ofl.) og er þá notuð ásamt ættarnöfnum. Ótti við að hefðin hverfi úr íslenskri menningu ber vott um vantraust á dómgreind fólks og veika trú á hefðir. Ólíklegt verður að teljast að þessi hefð líði undir lok þó gefin verði heimild til upptöku ættarnafna.

Ættarnöfn, sem Íslendingar hafa borið, eru táknrænn auður (symbolic capital) sem gengið hefur í erfðir frá kynslóð til kynslóðar. Lagaleg takmörkun á meðfæddum auði – úthlutun til fárra útvalinna - er eitt argasta dæmið um lögfesta mismunun í íslensku samfélagi og brot á Stjórnarskrá íslenska lýðveldisins. Verði nýja frumvarpið að veruleika verður bann við upptöku nýrra ættarnafna, sem verið hefur í gildi síðan 1925, fellt niður. Með afnámi nógildandi laga er stigið stórt skref í jafnrétti borgara landsins.

Frumvarpið er ákaflega vel rökstutt, greinargerðin varpar skýru ljósi á sögu mannanafnalaga, sem nú er ríflega eitt hundrað ára gömul. Á þeim tíma sem liðinn er hafa orðið grundvallarbreytingar á íslensku samfélagi og menningu. Málleg þjóðernishyggja með áherslu á einsleitni í nafngiftum og nafnahefðum - sem endurspeglast í nógildandi lögum um mannanöfn - er á undanhaldi en áhersla á viðurkenningu á margbreytileika þar sem jafnræði er haft að leiðarljósi er tekið við. Frumvarp dómsmálaráðherra nær mjög vel að mæta þessum nýja veruleika og nýju kröfum.

Ég óska dómsmálaráðherra og öðrum flutningsmönnum frumvarpsins allrar velgengni með einlægri von um að þverpólitísk sátt náist um að lögfesta frumvarpið.

Reykjavík, 20. október 2020

Til allsherjar- og menntamálanefndar Alþingis

Efni: Umsögn um 161. mál, Frumvarp til laga um mannanöfn

Meginstefna fyrirleggjandi frumvarps er að leggja sem minnstar hömlur á form og eðli mannanafna. Aukið frelsi í þeim efnum er nauðsynlegt vegna jafnréttis- og mannréttindasjónarmiða. Nöfn eru tilfinningamál og nafnréttur manna ríkur, eins og staðfest er með ýmsum dómum, frá Mannréttindadómstól Evrópu,¹ Hæstarétti,² Héraðsdómi Reykjavíkur³ o.fl., og með vísun til t.d. mannréttinasáttmála Evrópu⁴ og stjórnarskrár Íslands. Rétt manns til nafns, og rétt foreldra til að ráða nafni barns síns, ætti ekki að takmarka nema hagsmunir samfélagsins krefjist.

Samkvæmt frumvarpinu falla brott ákvæði sem eru í núgildandi lögum um að eiginnafrá skuli geta tekið íslenska eignarfallsendingu eða hafa unnið sér hefð í íslensku máli, megi ekki brjóta í bága við íslenskt málkerfi og skuli ritað í samræmi við almennar ritreglur íslensks máls nema hefð sé fyrir öðrum rithætti þess. Framangreind ákvæði voru sett til verndar íslenskri tungu og eru þannig út af fyrir sig góðra gjalda verð. En þau eru öll vandmeðfarin og háð túlkun.

Íslenskri tungu stafar engin hættu af þeim breytingum sem felast í fyrirleggjandi frumvarpi. Erlend mannanöfn eiga nú þegar greiða leið inn í málið og ekki hefur verið sýnt fram á að þau hafi valdið neinum málspjöllum eða séu líkleg til að gera það. Kenning til föður og móður er vissulega hluti íslensks menningararfs en ættarnöfn eru samt ekkert síður hluti íslenskrar tungu en föður- og móðurnöfn. Engin ástæða er til að ætla að kenning til föður og móður hverfi þótt ættarnöfn verði almennt leyfð.

Stífar reglur um mannanöfn sem vísa í íslenska málstefnu en samræmast ekki jafnréttishugmyndum og stríða gegn réttlætiskennd fólks geta orðið til þess að ala á neikvæðum viðhorfum fólks til íslenskunnar. Því þarf hún síst af öllu á að halda um þessar mundir.

Nánari rök fyrir þessari afstöðu eru færð hér á eftir.

1. Eiginöfn

Það er mjög oft túlkunaratriði hvort nöfn brjóti í bága við íslenskt málkerfi. Þegar því ákvæði hefur verið beitt er oft vísað til þess að í nöfnum komi fyrir hljóð eða hljóðasambönd sem ekki eru í íslensku, en einnig til orðmyndunarfræðilegra, beygingarlegra og merkingarlegra atriða. Oftast er um að ræða mjög matskennda þætti þar sem erfitt er að gæta samræmis og jafnræðis.

¹ <https://statesassembly.gov.je/scrutinyreviewresearches/2008/s-25669-41435-1552008.pdf>

² <https://www.haestirettur.is/domar/domur/?id=c406c42d-8170-41db-9f05-bd4f8c75fc5e>

³ <https://www.heraðsdomstolar.is/default.aspx?pageid=347c3bb1-8926-11e5-80c6-005056bc6a40&id=69090d21-0a13-4cf4-bd64-8a7f539140bf>

⁴ <http://www.althingi.is/lagas/nuna/1994062.html>

Því er oft haldið fram að óheftur straumur erlendra nafna geti haft óæskileg áhrif á málið. Það er í sjálfu sér ekki óhugsandi að mikill fjöldi orða sem koma inn í málið og greina sig frá íslenskum erfðaoörðum á einhvern hátt, t.d. í hljóðafari eða beygingum, hafi einhver áhrif á tilfinningu málnotenda fyrir reglum og einkennum íslenskunnar. En til þess þurfa orðin að vera mjög mörg og mikið notuð.

Erlend mannanöfn eiga nú þegar tiltölulega greiða leið inn í málið, eins og auðséð er þegar úrskurðir⁵ mannanafnanefndar eru skoðaðir. Það skiptir vart sköpum fyrir framtíð tungunnar hvort haldið er í þær hömlur sem eru á upptöku nýrra erlendra (og innlendra) nafna. Mannanöfn eru svo sérstakur og afmarkaður hluti tungumálsins að ekki er líklegt að þau hafi veruleg áhrif á aðra þætti þess, enda eru nýleg nöfn sem reyna á ákvæði mannanafnalaga flest eða öll mjög sjaldgæf.

Þá er að hafa í huga að erlend nöfn hafa streymt inn í málið frá fyrstu tíð, og mörg þeirra hafa að geyma hljóðasambönd sem ekki finnast í erfðaoörðum. Þar má nefna nöfn eins og *Andrea, Lea, Magnea, Leó, Theódóra, William, Sebastian, Patricia, Sophus, Zophonías, Arthúr, Zoe, Nikolai, Laila*, og ótalmörg fleiri. Öll þessi nöfn er hægt að gefa íslenskum ríkisborgurum óhindrað því að þau eru á mannanafnaskrá – sum hafa verið notuð lengi en önnur hafa verið heimiluð á starfstíma mannanafnanefndar. Ekki verður þess samt vart að þetta hafi haft neikvæð áhrif á tungumálið.

Auðvitað má hugsa sér nöfn sem innihalda meira framandi hljóðasambönd en þau sem hér hafa verið nefnd, s.s. *Szczepan* úr pólsku, *Nguyen* úr víetnömsku o.s.frv. En hljóðskipunarreglur tungumála breytast ekki svo glatt, og líkurnar á að slík nöfn hefðu einhver áhrif á íslenskt hljóðkerfi og hljóðskipunarreglur eru nákvæmlega engar. Og vegna þess að hljóðasambönd í þessum orðum eru nánast óframberanleg fyrir fólk sem á íslensku að móðurmáli er ekki ólíklegt að nöfnin tækju fljótlega breytingum í átt að íslenskum hljóðskipunarreglum.

Því hefur einnig verið haldið fram að óheft innstreymi erlendra nafna gæti veikt beygingarkerfið.⁶ Eitt þeirra skilyrða sem nöfn þurfa að uppfylla samkvæmt gildandi lögum lýtur að þessu – nöfn þurfa að geta tekið eignarfallsendingu. Þó er til fjöldi íslenskra nafna sem ekki taka eignarfallsendingu – karlmannsnöfn sem enda á samhljóði + s, t.d. *Gils, Hans, Jens* o.fl. Aldrei er þó amast við slíkum nöfnum, væntanlega vegna þess að það er engin sérvíska þeirra að taka ekki eignarfallsendingu heldur er það einfaldlega útilokað af hljóðafarslegum ástæðum – samhljóð getur ekki verið langt á eftir öðru samhljóði og þess vegna er ekki hægt að bæta eignarfalls-s við þessi nöfn.

En reyndar geta langflest nöfn tekið eignarfallsendingu og því er beygingarleysi sjaldan forsenda synjunar nafns. Það eru helst kvenmannsnöfn sem enda á -e sem erfitt getur verið að setja eignarfallsendingu á og nokkrum slíkum nöfnum hefur verið hafnað, s.s. *Maxine, Aveline* og *Jette*, þótt nöfnin *Charlotte, Christine, Elsie, Irene, Kristine, Louise, Marie* og *Salome/Salóme* hafi komist á mannanafnaskrá vegna hefðar. Af þessum nöfnum er aðeins það síðastnefnda notað eitthvað að ráði og hefur tæplega spilt beygingarkerfinu.

Þótt örfáum öðrum nöfnum hafi verið hafnað á þeirri forsendu að þau taki ekki eignarfallsendingu er það hæpin túlkun. En þegar að er gáð gegnir í raun og veru alveg sama máli um þessi kvenmannsnöfn og íslensku orðin sem áður voru nefnd – það eru hljóðafarslegar ástæður fyrir því að þau geta ekki tekið eignarfallsendinguna -ar (sem er sú eina sem kemur til greina).

⁵ <http://www.urskurdir.is/DomsOgKirkjumala/Mannanafnanefnd>

⁶ https://www.mbl.is/frettir/innlent/2019/06/21/atti_simtol_heilu_naeturnar_um_mannanofn/

Tvö grönn sérhljóð eins og *e* og *a* geta ekki með góðu móti staðið saman í íslensku. Það er því í raun fráleitt að hafna áðurnefndum kvenmannsnöfnum á þessari forsendu.

Meira að segja *Jón*, algengasta karlmannsnafn á Íslandi fyrr og síðar, fellur ekki fullkomlega að málkerfinu – til þess þyrfti það að vera *Jónn*, eins og *prjónn*, *sónn* og *tónn* – sem reyndar eru allt gömul tökuorð sem hafa aðlagast kerfinu. Þegar *Jón* hafði verið í málinu í margar aldir kom tökuorðið *telefon* inn í málið seint á 19. öld, en það tók ekki langan tíma að lagað það að málinu þannig að það varð (*tele*)*fónn* í nefnifalli. Þrátt fyrir tíðni og útbreiðslu nafnsins *Jón* hafði endingarleysi þess í nefnifalli sem sé ekki áhrif á þetta nýja tökuorð.

En gefum okkur nú þrátt fyrir það að nöfn sem falla ekki að íslensku hljóð- og beygingarkerfi gætu „smitað út frá sér“ ef svo má segja – komið af stað eða hraðað breytingum á íslensku málkerfi. Þá hlýtur það að eiga við um öll nöfn sem eru notuð í málsamfélaginu, nöfn sem við heyrum og notum í daglegu lífi – ekki bara nöfn íslenskra ríkisborgara, sem eru þeir einu sem falla undir íslensk mannanafnalög.

Hér búa nú og starfa tugir þúsunda útlendinga – fólk sem við tölum um og tölum við, og notum því í daglegu tali fjölda nafna sem ekki yrðu samþykkt. Ef íslensku málkerfi stafar hætta af erlendum nöfnum hlýtur sú hætta aðallega að stafa frá nöfnum þessa fólks en ekki þeim tiltölulega fáu nöfnum sem íslenskir ríkisborgarar sækja um að bera.

Einnig má benda á að mannanöfn eru ekki stór hluti af orðaforða málsins. Á mannanafnaskrá⁷ eru rúmlega 4100 nöfn, mörg þeirra mjög sjaldgæf og í mörgum tilvikum er örugglega bara einn nafnberi. Í ritmálssafni⁸ Árnastofnunar eru dæmi um hátt í 700 þúsund orð. Mörg þeirra eru líka sjaldgæf og jafnvel aðeins eitt dæmi um þau, þannig að það er ekki fráleitt að bera þetta saman. Samkvæmt því væru nöfn langt innan við 1% af heildarorðaforðanum. Vissulega má reikna þetta á annan hátt en sama hvernig það er gert verða nöfnin alltaf bara brot af orðaforðanum. Og um önnur orð – allt að 99% orðaforðans – gilda engin lög.

Enda eru erlend orð af ýmsu tagi sífellt að koma inn í málið, án þess að við höfum nokkra stjórn á því. Mörg þeirra falla ekki fullkomlega að íslensku málkerfi – eru óbeygð, brjóta hljóðskipunarreglur, eða hvort tveggja. Sum þessara orða eru lítið notuð eða um stuttan tíma, önnur haldast í málinu og laga sig þá iðulega að þeim orðum sem fyrir eru – breyta um framburð, fara að beygjast, o.s.frv. Önnur haldast í málinu án þess að laga sig að því – en án þess að „smita út frá sér“, þ.e. án þess að valda nokkrum breytingum á íslenskum orðum. Það er ómögulegt að sjá tilganginn í því að koma lögum yfir lítið brot orðaforðans en líta fram hjá hugsanlegum áhrifum allra hinna orðanna.

Í þessu sambandi má nefna að það er alsíða að nefna börn í höfuð skyldmenna, ekki síst afa og ömmu. Þetta þýkir bera vott um ræktarsemi við ætt og uppruna og er mörgum mikið tilfinningamál. En stundum er foreldrum beinlínis bannað að nefna börn sín í höfuðið á afa og ömmu þótt vilji standi til þess. Fólk sem fær íslenskan ríkisborgararétt er vissulega ekki lengur þvingað til að breyta nafni sínu, en því er meinað að fá nafna eða nöfnur þegar barnabörnin koma, ef nöfnin sem um er að ræða eru ekki á mannanafnaskrá og fullnægja ekki skilyrðum til að komast á hana. Þetta getur valdið miklum sárindum og hugarangri þeirra sem í hlut eiga, enda augljós mismunur sem stenst ekki nútímahugmyndir um jafnræði.

⁷ <https://www.island.is/mannanofn/leit-ad-nafni/>

⁸ <http://ritmalssafn.arnastofnun.is/>

2. Ættarnöfn

Annar þáttur í mannanafnalögum sem varðar íslenska málstefnu eru ættarnöfnin. Oft er bent á að Íslendingar hafi einir germanskra þjóða⁹ varðveitt þann sið að kenna sig til föður eða móður, og mikilvægt sé að halda þeim sið áfram. Iðulega er látið að því liggja að bann við upptöku ættarnafna sé liður í vernd íslenskrar tungu. Engin leið er þó að halda því fram. Þessi siður er hluti af íslenskri menningu, en ekki sérstaklega af íslenskri tungu auðvitað sé stutt þar á milli í þessu. Ættarnöfn eru í eðli sínu hvorki íslenskulegri né óíslenskulegri en föður- og móðurnöfn. Fjöldi ættarnafna er af alíslenskum rótum og óþarft að taka dæmi um það. Mörg ættarnöfn eiga sér vissulega erlendan uppruna en sama má segja um eiginnöfn. Erfitt er að sjá að notkun ættarnafna valdi einhverjum sérstökum málspjöllum.

Engin ástæða er til að ætla að fólk myndi í stórhópum leggja niður föður- og móðurnöfn og taka upp ættarnöfn í staðinn, þótt slíkt yrði leyft. Stundum er vísað til þess að föðurnöfn hafi horfið¹⁰ í Danmörku og Noregi á stuttum tíma, en það er ekki sambærilegt vegna þess að þar var fólk skikkað til þess með lögum að taka upp ættarnöfn, auk þess sem slíkar vísanir til ólíkra samfélaga á öðrum tímum hafa takmarkað gildi. Einnig má vísa til þess að í Færeyjum mun hafa færst í vöxt¹¹ á seinustu árum að kenna sig til föður.

Nútímaviðhorf í jafnréttismálum eru einnig líkleg til að valda því að konur séu ófúsari en áður að taka upp ættarnafn eiginmannsins. Þeim fer einnig fjölgandi sem kenna sig til bæði föður og móður sem stefnir í þveröfuga átt við upptöku ættarnafna. Hér má enn fremur benda á að vegna þess að Íslendingar hafa einir haldið þeim sið að kenna sig til föður (eða móður) er það ákveðið þjóðareinkenni sem vel má hugsa sér að margir vilji halda í þess vegna, en um slíkt var ekki að ræða annars staðar á Norðurlöndum.

Kenning til föður eða móður er menningarhefð sem æskilegt er að viðhalda. En hefðir eru lítils virði nema samfélagið þar sem þær gilda hafi áhuga á að halda í þær. Hefð sem þarf að viðhalda með lögum er ekki hefð – heldur nauðung. Hér vegur þó þyngst að núgildandi lög standast ekki með nokkru móti jafnræðiskröfur samtímans – og eru raunar að því er best verður séð brot á 65. grein stjórnarskrárinnar þar sem þar sem segir m.a. að allir „skulu vera jafnir fyrir lögum og njóta mannréttinda án tillits til [...] ættarinnar [...]“. Það stenst því ekki að sumum sé leyft það sem öðrum leyfist ekki. Á þetta hefur oft verið bent, t.d. í athugasemdum¹² nefndar sem samdi frumvarp að gildandi mannanafnalögum, og í athugasemdum¹³ Íslenskrar málnefndar við það frumvarp.

3. Lokaorð

Niðurstaðan er þessi: Fyrirliggjandi frumvarp skaðar ekki íslenska tungu á nokkurn hátt, en er veruleg réttarbot og afnemur þá mismunun sem felst í gildandi lögum og er í raun stjórnarskrár- og mannréttindabrot. Stífar reglur sem vísa í íslenska málstefnu en samræmast ekki jafnréttis- hugmyndum og stríða gegn réttlætiskennd fólks geta orðið til þess að ala á neikvæðum viðhorfum fólks til íslenskunnar. Því þarf hún síst af öllu á að halda um þessar mundir.

⁹ <http://www.althingi.is/altext/120/s/0073.html>

¹⁰ <https://www.visir.is/g/2016160619280/ottast-ad-islenskur-nafnasidir-deyi-ut>

¹¹ <https://www.visindavefur.is/svar.php?id=4585>

¹² <https://www.althingi.is/altext/120/s/0073.html>

¹³ <https://www.althingi.is/altext/erindi/120/120-229.pdf>

Góðan dag.

Ég hef verið að líta yfir þetta mannanafnafrumvarp og líst misjafnlega vel á það. Ég verð að viðurkenna, að ég er heldur ósátt við, að mannanafnanefndin verði lögð niður, enda meira en þörf á henni enn í dag. Eitt var það, sem nefndin sú leggur mikla áherslu á, en mér finnst algerlega vanta í þetta frumvarp, en gæti vel komið fram í þriðju greininni, og það er sú krafak að mannanöfn, sem tekin eru upp héraendis utanlands frá, yrðu að falla að íslensku beygindakerfi og lúta því. Þetta finnst mér afar skynsamlegt, þar sem íslenskan er og verður okkar þjóðtunga, og er nokkuð, sem frændur okkar á Norðurlöndum öfunda okkur af og finnst mjög til fyrirmyndar, veit ég. Þess vegna finnst mér nauðsynlegt, að þessu verði bætt við inn í þriðju greinina til áréttingar.

Með vinsemd og virðingu,

Guðbjörg Snót Jónsdóttir, guðfræðingur og fræðimaður

Nefndasvið Alþingis
Austurstræti 8–10
150 Reykjavík

Sendandi:

Dr. phil. Guðrún Kvaran
Kt: 210743-4809

Staða: prófessor emeritus í íslensku frá Hugvísindasviði Háskóla Íslands, lengi
forstöðumaður Orðabókar Háskólans og síðar sviðsstjóri á orðfræðisviði Stofnunar Árna
Magnússonar í íslenskum fræðum; formaður Íslenskrar málnefndar í 14 ár. Sat tvö tímabil í
mannanafnanefnd, í fyrra skiptið sem formaður.

Inngangur

Ég sendi inn tvö álit um frumvörp til laga um mannanöfn í mars og október 2018. Allt sem í
þeim stendur er enn bjargföst skoðun mín. Ég mætti á fundi hjá allsherjarnefnd en mér fannst
áhugi nefndarmanna afar takmarkaður á því sem ég hafði að segja. Ég ætlaði því ekki að
skrifa um þetta frumvarp, var eiginlega búin að fá nóg af því að hjakka í sama farinu, en
fjöldi samtala við fólk á öllum aldri og af öllu landinu hefur setið í mér og ég ákvað að setjast
niður einu sinni enn og senda inn nú á síðasta degi. Í gærkvöldi hringdi nefnilega öldruð kona
frá Egilsstöðum og sagði: „Hvert erum við að stefna, Guðrún, hvað er Alþingi að hugsa?“
Við áttum langt og gott samtal og ég hygg að konunni hafi liðið betur þegar við kvöddumst
þótt ég hafi ekki átt gott svar handa henni en sjálfri leið mér ekki vel.

Ég leyfi mér að halda því fram að ég gerþekki íslenskan nafnaforða og þær tískubylgjur sem
orðið hafa á liðnum öldum (sjá ritið Nöfn Íslendinga 1991, 2011 (ný útgáfa) og uppfærslu á
handbókavefnum snöru.is, síðast 2019) og hafi því ef til vill eitthvað að segja.

Efni: 151. löggjafarþing 2020–2021.

**Þingskjal 162 — 161. mál. Frumvarp til laga um mannanöfn.
Stjórnarfrumvarp.**

Nokkrar athugasemdir

3. gr.

„Nöfnin skulu rituð með bókstöfum íslenska nútímastafrófsins að viðbættum stöfunum c, q,
w og z. Nafnið má hvorki vera stakur bókstafur, skammstafanir, tölustafir, greinarmerki eða
önnur tákn. Nafnið verður að vera hægt að bera fram í íslensku. Að jafnaði má ekki afbaka
hefðbundinn rithátt nafna.“

Orðasambandið *að jafnaði* er hér og víðar í frumvarpinu notað án þess að ljóst sé við hvað er
átt. Það er ekki í samræmi við skýrt mál í gögnum opinberra aðila. Í 217. pistli Jóns G.
Friðjónssonar, sem lesa má í Málfarsbanka Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum
fræðum, vísar Jón í tvær orðabækur:

„Orðasambandið *að jafnaði* er skilgreint svo í Íslenskri orðabók annars vegar og orðabók
Sigfúsar Blöndals hins vegar:

að jafnaði ‘oftast nær, venjulega’ (Íob);
að jafnaði ‘i Regeln, sædvanlig, i Almindelighed’ (SBl).“

Enginn ætti að efast um þekkingu Jóns G. Friðjónssonar á íslensku máli.

Í greinargerðinni fékk ég ekki svar við hugleiðingum mínum. Má þá „oftast nær“ ekki afbaka hefðbundinn rithátt nafna og ef svo er hvenær þá og hver verður hefðbundinn ritháttur nafna þegar allt verður leyft?

Í greinargerðinni um 3. grein stendur að nöfn skuli rituð með bókstöfum íslenska nútímastafrófins og að hægt skuli vera að bera þau fram í íslensku. Engin dæmi eru tekin. Ég ætla að benda á nöfn Víetnama sem hefjast á Ð. Stafurinn er í íslenska nútímastafrófinu og vel er hægt að bera nöfnin fram, t.d. Ðao. Ég sé að í þjóðskrá kemur bæði upp rithátturinn Ðao og Ðao og ég skil frumvarpið þannig að í lagi sé að hefja nafn á stóru ð-i, þ.e. Ð, þótt ekkert orð í íslensku máli hefjist á Ð. Þetta er auðvitað í anda frelsisins en hvers eiga þá aðfluttur Grikkir að gjalda og þeir sem nota rússneska stafrófið? Hvert er þeirra frelsi? Þeir verða að umrita. Ég tek skýrt fram að ég er ekki að mæla með grískum eða rússneskum rithætti eða rithætti úr öðrum starófum en ef leyfa á c, q, w og z er það þá ekki skerðing á margumtöluðu frelsi og jafnrétti að banna hinum að rita nöfn sín eins og tíðkast í upprunalegu heimalandi þeirra?

4. gr.

Tekið er fram að eiginnafrn skuli vera í nefnifalli. Það er mikill kostur því að þá dettur engum í hug að skrá nafn sitt í þolfalli eða þágufalli, hvað þá í eignarfalli og bannað er að hafa það með greini. Í 4. gr. stendur ekkert um að erlend eiginmöfn verði heimiluð en í greinargerðinni stendur: „Rýmkun reglnanna felur einnig í sér að erlend eiginmöfn verða heimiluð og ekki er gert ráð fyrir að þau þurfi að laga að íslensku beygingakerfi.“ Þetta er ein af verstu greinum frumvarpsins, ekki endilega erlendu nöfnin sem slík heldur að ekki þurfi að laga þau að íslensku beygingakerfi. Það á þegar undir högg að sækja þrátt fyrir greinar á „facebook“ sem halda öðru fram.

Um síðara frumvarpið frá 2018 skrifaði ég um svipaðan kafla: „Nöfn eru hluti tungumálsins rétt eins og borð og stóll. Vissulega eru mörg þeirra af erlendum uppruna en þau hafa aðlagast beygingarkerfinu rétt eins og aragrúi erlendra tökuorða sem einnig á rætur í „danskri, franskri og enskri menningu“ (tekið upp úr frv.). Nefna hefði mátt norska, þýska, ítalska og fleiri áhrifavalda fyrst verið var að geta um þá yfirleitt.“

Stjórnvöld ætla að láta mikið fé renna til máltækni, m.a. til þess að við getum talað við tölvuna, símann, ískápin og fleiri raftæki. Mennta- og meningarmálaráðherra boðaði átak til eflingar íslenskri tungu, sem ber að fagna ef af verður, en ekki löngu síðar er lagt fram frumvarp sem vinnur beinlínis gegn íslensku mál- og beygingarkerfi, stjórnarfrumvarp. Ótrúlegt.

Sem betur fer er enn inni að eiginnafrn megi ekki vera þannig að það geti orðið nafnbera til ama. Ég skrifaði um amaákvæðið 2018 og nefndi þar stúlkuna sem átti að fá nafnið Guð Rún af því að nú væri vitað að Guð væri kona. Hún hætti við nafngjöfina eftir langt samtal okkar. Nú nefni ég annað dæmi sem þjóðskrá ætti ekki í neinum vandræðum með að skrá og færi vafalaust í gegn umhugsunarlaust. Kona hringdi og spurði um beygingu nafnsins Ír. Ég beygði nafnið Íri, Íri, Írar. „Ertu alveg viss. Við höfum valið Lind sem fyrra nafn og nú

ætluðum við að hafa Ír sem annað nafn.“ „Já /lin-dír/“ sagði ég og komst ekki lengra. „Guð minn almáttugur, þakka þér fyrir,“ sagði konan og við kvöddumst. Bæði nöfnin eru góð og gild en dæmið sýnir hve mikilvægt er fyrir fólk að geta hringt og rætt málin. Þannig starfaði mannanafnanefnd á mínum tíma og án efa áfram og hennar er sannarlega þörf. Fólk þarf að vita hvert það á að hringja og við hvern það getur talað. Ég stórefa að þjóðskrá sé rétti aðilinn. Fremur einhver/einhverjir á Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum en er þá ekki kominn vísir að mannanafnanefnd? Hún hefði reyndar ekki lagalega stöðu en gæti haft mikil áhrif á nafnaval ef svarandinn væri sannfærandi.

5. gr.

Í þessari grein hnýt ég um orðið *bur* sem kenningarnafn. Gerði það reyndar einnig 2018. Í greininni stendur: „Kenning til foreldris er mynduð þannig að á eftir eiginnafni eða eiginnöfnum kemur nafn foreldris eða foreldra í eignarfalli, að viðbættu -son ef karlmaður er, -dóttir ef kvenmaður er eða -bur ef skráning kyns er hlutlaus. Einnig er heimilt að nota sem kenningu eingöngu nafn foreldris í eignarfalli.“ Þótt viðliðurinn *-bur* hafi verið heimilaður í lögum nr.80/2019 er hann eftir sem áður karlkyns. Máli mínu til stuðnings vísa ég í *Beygingarlýsingu íslensks nútímamáls* á vef Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. Þar er fyrirsögn greinarinnar: *bur* **karlkynsnafnorð**. Einnig má minna á kvæði Matthíasar Jochumssonar *Minni Ingólfs* en lokaerindið hefst á línunum: Blíð og fríð frelsistið,/ frægur steig á grundu/ Ingólfur Arnarbur,/ íturhreinn í lundu.

2018 skrifaði ég til þeirrar nefndar sem þetta er ætlað: „*Bur* er og hefur alltaf verið karlkynsorð í merkingunni ‘sonur’. Fletta má í almennum íslenskum orðabókum en einnig í orðsifjabókum (t.d. forn málsorðabók Jan de Vries (orðið skrifað *burr*) og orðsifjabók Ásgeirs Blöndals Magnússonar). Merkingin er alltaf hin sama, ‘sonur’. Ef einhver sem ekki þekkir orðið kynni að fletta því upp fengi hann það svar að orðið væri karlkyns. Sýnd var beyging orðsins og sagt að það falli að beygingu hvorugkyns nafnorða. Það vill svo til að mörg hvorugkynsorð beygjast eins og karlkynsorð falli þau að sterkri beygingu en þau breyta ekki um kyn við það.“ Skoðun mín hefur ekki breyst.

Ég hef skrifað um kenningu til föður eða móður áður í umsögn og ætla ekki að gera það einu sinni enn. Það er að bera í bakkafullan lækinn. Ég skora samt á Alþingi að gera allt sem í þess valdi stendur til þess að standa vörð um þennans menningararf Íslendinga. Ég hef skrifað um þennan sið víða en læt nægja að benda á eina grein.¹

Inngangur að greinargerð.

2.1.c

„Rétt er talið að fella úr mannanafnalögum takmarkanir á nafngjöf og gefa þannig fullorðnum einstaklingum og foreldrum barna frelsi til að velja nöfn sín og barna sinna. Mannanafnanefnd er þá óþörf og hún því lögð niður.“

Talað hefur verið um mannanafnanefnd eins og hún sé afsprengi hins illa. Fjölmíðlar hafa átt mikinn þátt í að sverta hana frá því að hún var fyrst sett á laggirnar og nú fulltrúar Alþingis.

¹ Guðrún Kvaran. 2007. *Das isländische Personennamensystem*. Í: Europäische Personennamensysteme. Ein Handbuch von Abasisch bis Zentralladinisch. Bls. 310–321. Baar, Hamburg.

Mér er afar vel kunnugt um að þeir sem setið hafa í nefndinni hafa allir reynt sitt besta til að fara að lögum og nefndin hefur rökstutt niðurstöður sínar eins og sjá má á netinu (island.is). Ekki hefur verið um geðþóttaákvörðanir að ræða. Ég sat tvisvar í mannanafnanefnd og þær nefndir sögðu báðar af sér vegna tilburða tveggja ráðherra til að gera meira fyrir Jón en séra Jón. Nefndirnar fóru báðar að lögum sem ráðherrarnir gátu ekki sætt sig við.

Umsagnir fjölmiðla hafa afar oft byggst á þekkingarleysi sem smitað hefur út í þjóðfélagið. Þeir sem greiðan aðgang hafa að fjölmiðlum hafa iðulega hnýtt, beint eða óbeint, í mannanafnanefnd. Nefna má nýlegt viðtal við málfráðunaut ríkisútvarpsins (23.10.2020) sem birt var á ruv.is. Þar segir: „Fyrsta mannanafnanefndin stofnuð með þessum lögum [Innskot: átt er við lögin frá 1913]. Eitt af verkefnum nefndarinnar var að útbúa lista með íslenskum mannanöfnum. „Það voru þrír menn í þessari nefnd og þeir fengu að ráða því hvaða nöfn voru leyfileg á Íslandi. Fram að því voru engar hömlur,“ segir Anna Sigríður.“

Mér er ekki kunnugt um þær hömlur sem ráðunauturinn vísar til. Lesa má greinargerð fyrir tillögunum og hvers var ætlast af þeim þremur mönnum sem valdir voru í nefndina.² Hvergi kemur fram að þessir menn hafi fengið að ráða hvaða nöfn væru leyfileg á Íslandi. Verkefni þeirra var, samkvæmt bréfi frá Stjórnarráðinu frá 26. febrúar 1914, að semja: „Skrá yfir góð íslenzk, forn og ný eiginheiti karla og kvenna, er sérstaklega sýni, hvernig eigi að mynda konunafn af karlmannsnafni og karlmannsnafn af konunafni.“ Þegar þetta var ritað blómstraði sú tíska að mynda karlmannsnafn af kvenmannsnafni og öfugt með ákveðnum viðliðum, t.d. Guðrúníus og Guðrúnn af Guðrún og Katríníus af Katrín, sem mörgum féll afar illa. Þessi bylgja lognaðist að mestu út af.

Tækifærið var beinæinis nýtt í viðtalinu til að hnýta í mannanafnanefnd.

Lokaorð

Ég gæti skrifað mun lengra mál um framlagt frumvarp en læt hér staðað numið. Mér finnst frumvarpið firnavont og engu betra en þau tvö sem ég skrifaði um 2018. Ég veit ekki af hverju ég er að þessu, e.t.v. fyrir öldruðu konuna á Egilsstöðum.

29. október 2020
Guðrún Kvaran

² Íslenzk mannanöfn. Lög, nefndarálit og nafnaskrár. Gefið út að tilhlutun Stjórnarráðs Íslands samkvæmt lögum nr. 41, 10. nóv. 1913, bls. 49. Reykjavík 1915.

Nefndasvið Alþingis
Austurstræti 8-10
150 Reykjavík

Reykjavík, 29. október 2020

Umsögn um frumvarp til laga um mannanöfn. 151. löggjafarþing 2020-2021. Þingskjal 162 — 161. mál.

Til Allsherjar- og menntamálanefndar Alþingis

Öll óregla og ógæfa bæði manna og þjóða er komin af því,
að menn hafa ekki gætt nema að sjálfum sér,
og einmitt með því gætt allra síst að sjálfum sér...
Jón Sigurðsson („Um Alþing“ Ný félagsrit 1842 bls. 3).

Orð Jóns Sigurðssonar eru sett hér framan við umsögn um frumvarp sem felur í sér uppgjöf við að vernda samfélagslega menningarhefð gagnvart sérhagsmunum og frekjugangi einstaklinga.

Það ber að átella að Guðrún Kvaran, helsti sérfræðingur Íslands um mannanöfn, hefur ekki verið fengin til ráðuneytis um þetta lagafrumvarp við vinnslu þess. Á meðan umsagnarferli hjá Alþingi stendur kallar ráðherrann til nýstárlegs umsagnarferlis á samfélagsmiðlum þar sem óskað er eftir reynslusögum fólks sem telji sig eiga um sárt að binda vegna takmarkana mannafnalaga. Lýðskrum nær með þessu nýjum hæðum í íslensku stjórn mála- og þjóðlífi. Vel metnum sérfræðingum er haldið frá því sem þeir hafa afburðakunnáttu á og stjórn málamaður í ráðherrastóli sækist eftir vinsældum með sjálfupphafningu í bergmálsherbergi samfélagsmiðils. Umsagnarferli á athugasemdakerfi DV væri e.t.v. næsta skref?

Álit fólks sem ber hag íslenskrar tungu og vernd íslenskrar menningar fyrir brjósti er hunsað. Það fólk hefur sig yfirleitt lítt í frammi á samfélagsmiðlum eða vefgáttum.

Sú heiftarherferð sem farin hefur verið gegn mannafnanefnd í fjölmiðlum og stjórn málum undanfarin ár og fætt af sér nokkurskonar múgæsingu hefur gengið fram af þeim sem hafa kynnt sér þessi mál af alvöru. Ráðherrarnir hafa ekki staðið með mannafnanefnd í þessu, hafa fremur haft áhyggjur af lýðhylli sinni, og hávaði fárra hefur villt þeim sýn. Þeir hafa ekki gætt nema að sjálfum sér.

Gildandi mannafnalöggjöf er um margt gölluð og er þar við löggjafann að sakast en ekki mannafnanefnd. Samþykkt þessa frumvarps sem hér er til umsagnar fæli í sér uppgjöf Alþingis gagnvart því ábyrgðarhlutverki að vernda íslenskan menningararf. Óánægja er beinst hefur gegn mannafnanefnd á sér rætur í göllum gildandi laga, ekki síst ónefnum sem samþykkt hafa verið sem hæf til opinberrar skráningar á forsendum ákvæða þeirra. Nær væri að bæta úr göllum.

Tilgangur og stefna

Í lögum um mannanöfn verður að vera stefna og menningarsýn. Með frumvarpinu er ætlunin skv. greinargerð að setja „lágmarksákvæði um skyldu til skráningar nafna og að dregið verði úr afskiptum hins opinbera af mannanöfnum að vissu marki með hliðsjón af friðhelgi einkalífs“.

Einn ágalli gildandi mannafnalaga nr. 45/1996 er að markmiðsákvæði vantar í upphaf þeirra. Sama gildir um þetta frumvarp, menningarleg sjónarmið eru látin lönd og leið, nema í marklausum orðum í greinargerðinni. Frumvarpið er lagað að lægsta samnefnara. Sérstök mannafnalöggjöf, að vísu gölluð, sem felur í sér menningarleg sjónarmið er felld brott, eins og hún hafi verið tilgangslaus.

Opinbert lögnefni er ekki einkamálefni fólks. Mikilvægt er að löggjöfin sé skýr um það, að einvörðungu sé um að ræða opinbera skráningu. Það sé borgaraleg skylda og réttur að bera nafn og borgaraleg réttindi að tryggt sé að það sé sómasamlegt íslenskt nafn.

Nafn tengist óhjákvæmilega tungumáli og þjóðerni. Opinber skráning nafns snýst og um almannaskráningu. Markmið og tilgangur þess að gefa nafn og skrá það opinberri skráningu samkvæmt afmörkuðum reglum felur ekki í sér fjandskap við minnihlutahópa í samfélaginu eða skilgreiningu á skoðunum eða tilfinningum einstaklinga.

Málflutningur andstæðinga þess að íslensk mannanafnahefð sé varin með lögum er ekki heiðarlegur. Vísað er til dóma og látið í veðri vaka að lausung og hömluleysi undir heitinu frelsi sé eðlilegt vegna jafnréttis- og mannréttindasjónarmiða. Mannréttindasáttmálar binda ekki hendur þjóðríkja til lagasetningar um almannahagsmuni þegar kemur að mannanöfnum. Þau dómsmál sem hefur verið vísað til eru mjög einstaklingsbundin og veita litla leiðsögn um almenn atriði, enda fara dómstólar að lögum en setja þau ekki.

Sé mannanafnalöggjöf ekki skýr um það að henni sé stefnt til þess að vernda almannahagsmuni með viðhaldi íslenskra menningarhefða, bæði að markmiði og innihaldi, er ljóst að hún stenst ekki mannréttindasáttmála Evrópu. Sú nálgun sem felst í þessu frumvarpi er að sleppa einfaldlega almannahagsmununum.

Mannréttindasáttmálar kveða á um rétt manna til þjóðernis. Eitt einkenni íslensks þjóðernis er mannanafnahefðin. Íslendingar eiga rétt á þeirri hefð og því sem hún felur í sér.

Þjóðernisofsóknir hafa einatt falið í sér að ráðast gegn menningu þjóða leynt og ljóst. Ríkir almannahagsmunir liggja til þess að íslensk mannanafnahefð sé vernduð með lagasetningu í því þjóðríki sem lýðveldið Ísland er. Önnur stjórnvöld en íslensk munu ekki verða til þess að gæta þeirra menningarverðmæta.

Alþingi er hugsað til þess að standa vörð um íslenska þjóð og hagsmuni hennar. Mannanöfn eru mikilvægur þáttur íslenskrar tungu sem ber að hlúa að, af því á þjóðin ríka hagsmuni.

Í greinargerð með frumvarpinu er því haldið fram að við vinnslu þess hafi þess verið gætt „að hafa íslenska mannanafnahefð að leiðarljósi, enda talið mikilvægt að henni verði við haldið eins og kostur er þó að frelsi til nafngiftar verði rýmkað.“ Þetta leiðarljós sést ekki af frumvarpinu.

Áform um fjölmenningu?

Í greinargerðinni er haldið áfram: „Við undirbúning frumvarps þessa hefur verið litið til þeirra breytinga sem orðið hafa á íslensku samfélagi frá gildistöku laga nr. 45/1996.“ Virðist með því vísað til efnisgreinar á undan sem skýrir frá fjölgun erlendra ríkisborgara sem búsettir séu hér á landi sem skrái nöfn sín hér og að íslenskir ríkisborgarar hafi aftur á móti ekki heimild til að skrá nöfn sín með erlendum bókstöfum eða ættarnöfnum. Með þessu virðist vera brugðist við einhverskonar misrétti, að Íslendingar fái ekki að heita nöfnum eins og erlendir ríkisborgarar. Notkun millinafna er túlkuð sem áhugi á ættarnöfnum og tíðar hafnanir mannanafnanefndar á beiðnum um upptöku nýrra nafna og ritun nafna með erlendum bókstöfum taldar vísbending um að reglur laganna séu helst til strangar. Vísað er til breytinga á samsetningu þjóðfélagsins frá árinu 1996 þegar gildandi nafnalög tóku gildi. Skv. greinargerðinni megi ef til vill segja „að lögin séu barn síns tíma og hafi að nokkru leytir runnið sitt skeið.“

Erlendir ríkisborgarar halda að sjálfsögðu nafni sínu þótt þeir setjist að á Íslandi. Það í sjálfu sér gefur ekki tilefni til breytinga á íslenskrari tungu eða lögum um hana og íslensk mannanöfn. Ekki frekar en að erlendum ferðamönnum hafi fjölgað á Íslandi. Að mannanafnanefnd hafi oft hafnað nöfnum eða rithætti nafna segir

ekkert um að reglur laga séu helst til strangar, aðeins að oft hafi fólk ekki viljað fara að þeim. Hversu oft fólk hefur sætt sig við reglur laga um mannanöfn kemur ekki fram til samanburðar. Lögin hafa verið óánægjuefni úr öllum áttum fyrir margra hluta sakir frá því þau voru sett og eru fjarri því að vera barn síns tíma, fremur gallagripur síns tíma, en með frumvarpi því sem hér er fjallað um er illt gert verra. Það er uppgjöf.

Hvernig snerta erlendir ríkisborgarar íslensk nafnalög? Er með þessu reynt að halda því fram að á Íslandi sé fjölmenningsamfélag? Vissulega eru fleiri útlendingar búsettir á Íslandi 2020 en árið 1996 en Íslendingar sem frumbyggjar og fullvalda þjóð eru þó enn meirihluti íbúa Íslands. Annað er uppi á teningnum þegar kemur að frumbyggjum í löndum þar sem fjölmenningsamfélög eru. Það eru samfélög þar sem farið hefur fram kerfisbundin þjóðernisútrýming frumbyggja. Þar hafa jafnvel verið sett lög um fjölmenningu eftir að útrýmingin hefur að miklu leyti tekist og ekki talið fært að láta menningu frumbyggja verða ráðandi t.d. í Kanada (Multiculturalism Act). Í greinargerð ráðuneytisins er fjölmennig ekki nefnd, enda hafa komið fram athugasemdir við slíkt við fyrri frumvörp. Eðlilegt er að taka óstinnt upp í gömlu evrópsku þjóðríki að því sé haldið fram að þar sé fjölmennig, en þarna er farið nærri því og það verður ekki látið ótalið, þar sem reynt er að dylja það með þokukennðri umorðun.

Í fjölmenningsþjóðfélagi eins og t.d. í Bandaríkjunum þar sem margir menningarheimar koma saman er erfitt ef ekki ómögulegt að setja lög sem samhæfa jafn fjölskrúðugar menningarhefðir og þar eru án þess að mismuna þeim, en ekki mun koma til álita að setja t.d. upphaflega menningu frumbyggja Bandaríkjanna í öndvegi í mannanöfnum. Að lög um mannanöfn snúast þar um tæknileg atriði skýrist yfirleitt ekki af frelsisást gagnvart persónulegri tjáningu, heldur af því að þar er engin sameiginleg menning. Slík vandkvæði eru ekki fyrir hendi á Íslandi, enda er ekki um fjölmenningsamfélag að ræða hér eins og í Bandaríkjunum. Sá misskilningur hefur reyndar orðið útbreiddur meðal fólks að telja íslenska menningu, sem er frá alda öðli evrópsk og opin gagnvart erlendum áhrifum, fjölmenningslega. Svo víðtækt er þetta eðli íslenskrar menningar ekki að ýmsum þáttum hennar verði að skipa jafnfætis við hlið erlendra menningarátta á Íslandi. Fámenn þjóð eins og Íslendingar hafa þá skyldu að gæta menningar sinnar og sérstöðu hennar, þannig að hún hverfi ekki í fábreytileika samsullsmenningar þar sem lægsti samnefnari ríkir.

Lög um íslensk mannanöfn eða lög um allskonar mannanöfn

Mannanafnalög eru í gildi í siðmenntuðum nútímalegum þjóðríkjum, snúast bæði um verndun menningararfs og mannréttindi til að tryggja einstaklingum sómasamlegt nafn í samræmi við uppruna sinn og þjóðmenningu.

Gildandi mannanafnalög nr. 45/1996 hafa á sér ágalla sem þarf að lagfæra, um það er eining meðal þeirra sem þau hafa skoðað af nokkurri skynsemi. En að fella að mestu niður ákvæði um íslensk mannanöfn og þar með mannanafnaskrá og mannanafnanefnd eru öfgakennd viðbrögð við þeim ágöllum og munu leiða til tjóns á íslenskri mannanafnahefð.

Breytingar hafa orðið á íslensku þjóðfélagi á undanförunum árum. Almennri íslenskukunnáttu Íslendinga virðist fara hnignandi. Slíkt kemur niður á hugsun fólks. Orsakirnar eru vafalaust margar og skal ekki farið út í það hér. Í þessu menningarumhverfi þarf að efla íslenska tungu. Það eru nýir tímar, minni virðing fyrir bóklegri kunnáttu og djúpri þekkingu. Við þessar aðstæður er mannanafnalöggjöf með mannanafnanefnd og mannanafnaskrá nauðsynlegri en áður til aðstoðar foreldrum við nafngjafir.

Mannanafnahefð þarf að viðhalda með lögum þannig að hefðbrjótar hafi ekki sitt fram og gangi ekki af þessum menningararfi dauðum, nauðung þeirra er þungbærari en lögvarin hefð. Óheftur frekjugangur og einstefna einstaklinga í meðferð samfélagslegs tjáskiptatækis á opinberum vettvangi skaðar það og ónýtir að lokum. Jaðartilvik og einstaklingshyggja hafa haft meiri áhrif á frumvarpið en almannaheill. Ráðuneytið hefur tekið tillit til fjölda athugasemda sem komið hafa fram við lög um mannanöfn, en án eigin stefnu, nema e.t.v. að freista þess að vera allra vinur.

Íslensk mannanöfn eru mikilvæg arfleifð sem er vert að skila sem best til komandi kynslóða. Það er ekki einkamál heldur samfélagslegt mál. Fámenn þjóð með eigið tungumál hefur ekki efni á að glopra þessum menningararfi og sérkennum niður. Sá skaði verður ekki bættur. Opinber skráning mannanafna er því ekki aðeins tæknilegt skráningaratriði til þess að gera hinu opinbera kleift að halda þjóðskrá og aðrar skrár yfir borgarana. Reynt er að dylja tæknilegan anda þessa frumvarps með fagurgala um frelsi og mannréttindi.

Ensk og frönsk nöfn á fólki af þjóðum sem tala önnur tungumál en ensku og frönsku, sem hafa orðið fyrir barðinu á nýlendustefnu og yfirgangi Englendinga og Frakka, eru sorgleg dæmi um glötun menningarverðmæta, nafnahefð var með því upprætt. Kotungslegt telst það hjá þjóð sem ekki hefur orðið fyrir innrás að kasta fyrir róða eigin hefðum með því að heimila hindrunarlítið annarra þjóða nöfn á sitt fólk.

Það sjónarmið að lög skipti ekki máli hvað þróun nafnahefðar snertir stenst ekki skoðun. Kenninafnahefðinni norrænu sem enn lifir á Íslandi var kollsteypt með ítretaðri löggjöf í Danmörku, Noregi og Svíþjóð um skyldu til að taka upp ættarnöfn, löggjöf skiptir miklu máli þegar kemur að nöfnum. Lagalegt sjálfstæði Íslands leidi til þess að nú er kenninafnahefðin einkum talin íslensk, það er því mikilvægt að takmarka ættarnöfn með löggjöf. Aðrir þættir íslenskrar nafnahefðar eru einnig mikils virði.

Nöfn Íslendinga eru hluti af íslenskri tungu og aðeins að hluta til persónulegt málefni nafnhafa og hans nánustu. Nöfn, hefðir og siðir í kringum þau, eru samfélagslegt mál. Á þeim grundvelli er eðlilegt af þjóðríki með eigin menningu að setja lög um hvað heimilt er í nafngjöfum og um sumt hægt að horfa til annarra evrópskra þjóðríkja til fyrirmyndar. Í mannanafnalöggjöf í Finnlandi mun vera ákvæði sem tekur tillit til íslenskrar nafnahefðar þ.e. að kenninafn með endingunni –son og –dóttir er heimilað Íslendingum. Hafi Íslendingar ekki sínar eigin mannanafnahefðir í heiðri í löggjöf sinni er ólíklegt að aðrar þjóðir sjái ástæðu til slíkrar tillitssemi framvegis. Á sama hátt er vert að sýna tilhliðrunarsemi gagnvart öðrum nafna-hefðum sé um að ræða einstaklinga af erlendum uppruna sem setjast að á Íslandi, það verður þó almennt að takmarka við fyrstu og jafnvel aðra kynslóð enda ekki óeðlilegt að gera kröfur um menningaraðlögun í næstu kynslóðum.

Frumvarp þetta er sett fram með þeim formerkjum að ætlunin sé að verja mannréttindi eða frelsi. Það teljist mannréttindi, væntanlega foreldra, að fá að láta barn sitt heita það sem þeim dettur í hug takmarkalítið. Eðlilegra væri að takmarka rétt foreldra hvað varðar opinbera skráningu á nafni barna sinna, því barnið hlýtur að eiga sinn eigin rétt til nafns. Foreldrar hafa fulla heimild til þess að kalla börn sín hverju því nafni sem þeim sýnist, en nauðsynlegt er að takmarka það í opinberri skráningu. Mannanafnalög snúast aðeins um opinbera skráningu, ekki persónulega tjáningu, ekki að styðja við opinberun frumleika foreldra og ljóðræna tjáningu í orðum, setja á saklaus börn auglýsingaskilti fyrir foreldrana. Fólki á að vera frjálst að sínum tiktúrum og sérviskum á öðrum vettvangi en stjórnsýslulegum vettvangi opinberrar skráningar. Þetta er áþekkt og stafsetningarreglur á opinberum vettvangi. Ríkið hefur takmarkað vald, það snýr að hinu sameiginlega, til að halda í það og tryggja að þjóðin eigi eitthvað sameiginlegt.

Horft er framhjá því í frumvarpinu að íslenskan er sameign Íslendinga. Það er ekki hættulaust. Þegar fólk býr saman í fjölbýlishúsi eru ákveðnar umgengnisreglur nauðsynlegar í sameigninni. Fólk er misjafnlega kurteist og tillitssamt og misjafnt að kunnáttu í síðum, umgengnisvenjum og þrifnaði, stundum er og nokkur mismunur á því hve fólk er veraldarvant. Gagnvart sameign eru því settar reglur til að koma í veg fyrir tjón, skemmdir og sóðaskap. Þetta gildir ekki síður um opinberan vettvang í samfélagi en sameign í húsi. Íslenska lýðveldið er þjóðríki sem býr svo vel að eiga þjóðtungu sem tæki hugsunar og samskipta. Enginn hirðir um þessa þjóðtungu aðrir en Íslendingar sjálfir. Hún er sameign þeirra. Umsjónarmenn íslenskrar tungu eru þeir kunnáttumenn sem best fara með hana og best kunna á hana, ekki hver maður. Sameiginlega setja svo Íslendingar mark sitt á tungumálið.

Með þessu er í reynd horfið frá því að lög um mannanöfn fjalli um íslensk mannanöfn, heldur um skráningu allskonar mannanafna á Íslandi. Íslenskum borgurum verður ekki lengur skylt að bera íslensk nöfn. Í þjóðríki þar sem frumbyggjar búa og fara með fullveldið sjálfir er undarlegt að þetta gerist. Að jafnaði við slíkar aðstæður þyrfti til slíks innrás erlends valds sem hefði að markmiði að útrýma menningu heimamanna. Ekki þarf innrásarlið þegar svona frumvarp kemur fram.

Vörumerkin og ættarnöfnin

Það er athyglisvert í sjálfu sér að sjá þau viðhorf sem tillit er tekið til, um leið og mikilvægum þætti íslenskrar þjóðmenningar er varpað fyrir róða. Það er tvennt sem er varið í frumvarpinu. Þar sleppir frjálslyndinu. Jafnréttishugmyndir og baráttan gegn mismunun hverfur í því. Hvert fóru tilfinningarnar, mannréttindin og frelsið?

1. Vörumerki og heiti á vörum mega ekki vera mannanöfn. Þetta þykir líklega flestum sjálfsagt, svo lengi sem gróðabrallið leggi ekki undir sig hefðbundin og góð íslensk mannanöfn. Mannanafnaforðann þyrfti að verja gegn slíku og til þess þyrftu að vera einhver viðmið í lögum, einhver afmörkun og skilgreining á mannanöfnum á Íslandi, mannanafnaskrá.

2. Ættarnöfn sem þegar hafa verið tekin upp skv. lista. Einkaleyfi á ættarnöfnum er haldið áfram.

Helstu breytingar sem lagðar eru til í frumvarpinu

1. Að ekki verði takmörk á fjölda eiginnaafna og kenninafna.

Í **3. grein** er kveðið á um birtingarnafn og fullt nafn. Sprettur þetta af því að fullt nafn felur í sér ótakmarkaðan fjölda nafna. Þannig verði um tvöfalda skráningu að ræða sem er óhentugt. Með því á hver maður tvö nöfn: Vegabréfsnafn og nafn sem foreldrar á gleðistundu settu sér til skemmtunar á barn sitt af því að það var svo fyndið að láta opinbera stofnun skrá alla romsuna. Gamanleikjaskáldið Dario Fo hefði varla gert betur en dómsmálaráðuneytið í þessu.

Nýjungin birtingarnafn kom fram í frumvarpi til laga um mannanöfn á 149. löggjafarþingi (þskj. 9, 9. mál). og virtist þar til komin í frumvarpsdrögunum af tæknilegum ástæðum, enn er nú verið er að fela stafa-fjöldavandamálið í þjóðskrá sem hrjáð hefur íslenska nafnhafa lengi, tæknilegt vandamál sem fékkst ekki leyst þrátt fyrir að skapauna mörgum og kostaði styttingu langra nafna í þjóðskrá. Þetta opinbera gælunafn, birtingarnafn, verður til birtingar, en opinberlega skráð nafnið í öllu sínu veldi (ótakmarkaður fjöldi nafna skv. drögunum), fullt nafn verður á einhverri annarri skrá.

Ofskráning hins opinbera fer ekki saman við persónuverndarlög. Að hið opinbera skrái einhverjar nafnaþulur frá einstaklingum aukalega í viðbót við hið opinbera nafn er undarlegt. Með því er verið að opna fyrir persónulega tjáningu inn í opinbera skráningu að óþörfu.

Hafa verður hugfast að opinber skráning hindrar ekki notkun gælunafna og heita sem einstaklingar geta borið í dagsins önn. Að skrá slíka nafnanotkun í einkalífi fólks er ekki verkefni hins opinbera.

2. Börnum frá 15 ára aldri verði tryggður sjálfsákvörðunarréttur þegar kemur að nafnbreytingum auk þess sem leitast verði við að tryggja betur rétt yngri barna til að taka þátt í slíkri ákvörðun.

Vísað er til 12. greinar samnings Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins sbr. lög nr. 19/2013. Þar er ekki stakt orð um nafnbreytingu, aðeins um skoðanir barnsins. (Á hinn bóginn er í 7. og 8. gr. samningsins fjallað sérstaklega um nöfn.) Þetta er í reynd í mótsögn við aðra breytingu sem lögð er til í því augnamiði að koma til „móts við rétt þeirra sem fara með forsjá barns til að ráða nafni þess“, með þessu er horfið frá því á viðkvæmasta aldri, þegar börn eru á gelgjuskeiði og e.t.v. mikilvægast fyrir foreldra og forráðamenn að löggjafinn sé ekki að gera aðstæður torveldari með því að ljá máls á slíku einmitt á þeim aldri. Þetta er afar misráðið og óhentugt. Atlaga dómsmálaráðuneytisins að forræði foreldra með þessum hætti er furðuleg.

3. Fella niður reglur sem tryggja að nöfn fari að íslensku málkerfi og samræmdri opinberri stafsetningu.

Einu atriðin sem halda á í skv. frumvarpinu er íslensk eignarfallsending og stór upphafsstafur nafna. Lögin eigi að vera svo lítilþæg í kröfum að þau verði ekki gagnrýnd fyrir þær.

Horfið er frá skilyrðum um rithátt íslenskra nafna, að vísu er íslenska nútímastafrófið nefnt til notkunar, en að viðbættu c, q, w og z. Ekki er borið við að þóknast þjóðernum frænda vorra á Norðurlöndum eða annarra vinþjóða. Ýmsir bókstafir eru og notaðir í Evrópu aðrir en c, q, w og z. Hvers vegna bara c, q, w og z? Ætli skrifstofumenn ráðuneytisins hafi horft í gaupnir sér og komið auga á enskt lykllaborð?

Varla er þetta í takt við áhuga dómsmálaráðuneytisins í greinargerðinni á fjölda erlendra ríkisborgara á Íslandi? Eða er bara miðað við herinn á Miðnesheiði í þessu frumvarpi? Einhverskonar hernám hugarfarsins.

Eina ástæðan fyrir því að ekki væru notaðir erlendir bókstafir í erlendum nöfnum skv. greinargerð um 3. grein frumvarpsdraga um lög um mannanöfn á 149. löggjafarþingi (þskj. 9, 9. mál) var að „þjóðskrárkerfið styður ekki við aðra stafi en íslenska“. Þessi frumvarpsdrög hér miðast augljóslega á sama hátt við lélegt tölvukerfi fremur en málefnalega meðferð nafna, eða vitræna stafrófsnotkun. Það er bara ekki sagt hreinskilnislega frá því í greinargerðinni við þetta frumvarp eins og síðast.

Opinber skráning nafns er formlegs eðlis, af hálfu ríkisvalds íslensks þjóðríkis. Taka verður tillit til þess að stjórnvöld geti framkvæmt hana með notkun íslensks stafrófs og virða verður íslenska tungu í beygingum nafna og réttitun.

4. Að taka upp ættarnöfn.

Ættarnöfn eiga sér nokkra sögu á Norðurlöndum. Í öndverðu virðast þetta hafa verið viðurnefni aðalsmanna tengd skjaldarmerkjum (Ormur í auga o.s.frv.), sum forn fornöfn virðast reyndar einnig tengjast skjaldarmerkjum og kann að skýra að nokkru hvers vegna gömul hefð er fyrir sumum skepnuheitum sem mannsnöfnum en ekki öðrum, þetta er þó óljóst. Háaðallinn tók upp ættarnöfn sem gengu frá föður til

sonar ásamt arfrétti á vegtyllum og aðalsrétti, þetta voru eiginlega vörumerki bundin lénsrétti. Meginþorri Norðurlandabúa í Danmörku, Svíþjóð, Noregi, Íslandi og Færeyjum hétu kenninafni við föður (og eftir atvikum stundum við móður) með endingunni –son eða –dóttir, slíkt hefur teygst sig víðar um Evrópu. Að fornu má ætla að þetta hafi falið í sér viðurkenningu á faðerni, því ljóst er hver móðirin er við fæðingu.

Íslensk ættarnöfn á seinni öldum spruttu upp fyrir hálfgerða tilviljun í upphafi. Íslenskir Hafnarstúdentar skráðu sig í matriklu (nemendaskrá) Hafnarháskóla með fullu nafni á latínuformi, stundum að viðbættum upprunastað. Eitt elsta íslenska ættarnafnið er talið Vídalín. Arngrímur Jónsson Íslendingur úr Víðidal var skráður í Hafnarháskóla, en skráningin er glötuð, af prentuðum ritum hans sést hvernig nafnið er sett fram á latínu „Arngrimus Ionas Islandus Widalinus“. Afkomendur hans tóku latínugert kenninafn hans við stað upp sem ættarnafn. Frá öndverðu og fram á 18. öld tíðkaðist meðal almennings í Danmörku sama kenninafnahefð og hefur haldið velli á Íslandi, kenninafn við föður með endingunum –datter og –søn. Ættarnöfn í Danmörku voru því á þeim tíma einkum bundin við aðal, innflutta Þjóðverja og borgara í kaupstöðum sem líktu eftir Þjóðverjunum. Með lagaboði í nafni einvaldsins í Danmörku var almenningi gert skylt að taka upp ættarnafn, fyrst í hertogadæmunum Slésvík og Holstein 1771, síðar 1828 í allri Danmörku. Þetta valdboð mæltist illa fyrir og mætti andófi, enda í byrjun um að ræða áhrif þýskrar menningarhefðar og Þjóðverjar lengi áhrifamiklir í stjórnsýslu konungs, enn var þó hert á þessu af danska þinginu 1857. Meirihluti Dana bar þá kenninafn föður forföður síns með endingunni –sen, jafnt konur sem karlar. Árið 1904 var reynt að bæta úr þeirri einhæfni sem ríkti um ættarnöfn með nýrri löggjöf um nöfn og varð þá mikið tómstundagaman meðal Dana að föndra ný ættarnöfn á sjálfa sig. Líklega voru þessi lög fyrirmynd íslenskra laga nr. 41/1913 um nýnefni, og var með þeim tuggið upp á dönsku, svo vitnað sé til frásagnar Jónasar Hallgrímssonar. Konur í Danmörku fengu þá ívilnun 1961 að mega bera jómfrú-ættarnafn sitt sem millinafn er þær gengu í hjónaband og loks 1982 máttu þær halda upprunalegu nafni sínu án upptöku ættarnafns eiginmannsins er þær gengu í hjónaband. Ættarnöfn eru því sögulega séð, fyrir utan snobb, hroka og vanmetakennd, nátengd áníðslu á sjálfstæði kvenna og kvenfrelsi.

Í Noregi og Svíþjóð var ættarnöfnum komið á með valdboði á svipaðan hátt og í Danmörku. Hefur fólki verið lítil ánægja í því að heita Jónsson af því að langalangafi var Jónsson. Þeim mun meiri ánægja að heita Rosengris, Sildehoved eða Svinhufvud og horfa sem fínt fólk niður á pöpulinn með sín steingerðu –sen almúganöfn.

Af frumvarpinu má ráða (10. mgr. 5. gr. og hjálagður listi við greinargerð með vísan til laga nr. 41/1913 um nýnefni) að núverandi nafnhafar ættarnafna og afkomendur þeirra eigi að halda einkarétti á þeim nöfnum líkt og um sé að ræða einhverskonar vörumerki (lógó), það vantar þá bara opinbera skráningu skjaldarmerkja eða ættarvörumerkja. Slíkt ójafnræði stingur í stúf við þær bosmamiklu frelsishugmyndir sem annarsstaðar má e.t.v. lesa úr frumvarpinu, en þær hugmyndir eru að vísu hörmulegur misskilningur. Í stjórnarskrá lýðveldisins er aðalstign bönnuð, ættarnöfn eru skilgetið afkvæmi aðals og því er það andstætt anda stjórnarskrárinnar að viðhalda og ýta undir ættarnöfn, allra helst þegar þau eiga að einhverju leyti að vera bundin einkarétti tiltekinna ætta. Ættarnöfn ætti fremur að leggja niður á Íslandi og tryggja að þau hverfi algerlega með næstu kynslóðum. Þessi ættarnafnahugmynd er ómenningarleg og brýtur gegn menningarlegri málhefð í íslensku, einnig er hún í eðli sínu andvíg borgaralegri stjórnskipan íslenska lýðveldisins. Fjölgun ættarnafna Íslendinga setti annarlegan svip á íslenska tungu. Að fegra ósið eins og ættarnöfn með því að kalla hann hefð hér á landi er helst að líkja við það að setja varalit á svín. Viðhalda ætti banni við upptöku nýrra ættarnafna, en það mun hafa verið í gildi frá því lög nr. 54/1925 tóku gildi.

5. Að rýmka heimildir til nafnbreytinga – nafn skipti ekki máli bara kennitala

Heimildir til nafnbreytinga er ekki eðlilegt að hafa of rúmar, með því öðlast kennitala meira vægi en góðu hófi gegnir þannig að hún fer að verða ígildi nafns. Í greinargerðinni segir um 6. grein „Segja má að eftir upptöku kennitölu hér á landi árið 1986 skipti ekki eins miklu máli hvert nafn einstaklings er þar sem almennt er hægt að auðkenna hann betur út frá kennitölu en nafni.“

Rétturinn til nafns í mannréttindasáttmálum felur í sér að menn eigi rétt til nafns, séu ekki kallaðir númeri. Þetta er afleiðing af helförinni í Þýskalandi. Þetta er og umhugsunarefni í ljósi þess að fyrirliggjandi frumvarpsdrög gera ráð fyrir meira vægi kennitölu við opinbera skráningu en áður, vegna þess að gert er ráð fyrir að með ákvæðum þeirra verði nafnbreytingar tíðari. Með þessu er í reynd horfið frá því að fólk eigi sér persónulegt nafn sem opinbert auðkenni og persónulegt númer verði ríkjandi sem slíkt.

Óæskilegt er að stöðugt sé skipt um nöfn á einstaklingum við almannaskráningu, þá missir hún marks. Það verður því að hafa slíkar breytingar sem undantekningar frá þeirri meginreglu að það sé ekki gert.

6. Afnáam mannanafnaskrár í núverandi mynd og afnáam mannanafnanefndar.

Mannanafnaskrá þyrfti að taka til endurskoðunar, hún væri í endurnýjuðu formi gott tæki til leiðbeiningar um nafngjöf fyrir borgarana, en hún kæmi fyrir lítið með samþykkt frumvarpsins rétt eins og mannanafnanefnd því afnáam nefndarinnar er í rökréttu framhaldi af því að ekki á að skrá íslensk nöfn opinberri skráningu heldur mannanöfn skrifuð með ensku lyklaborði. Afleitt er að færa úrskurði um álitamál um mannanöfn inn í ráðuneyti, sem hefur skilað svo slöppu frumvarpi sem þessu um efnið. Eðlilegra er að láta sérfróða kunnáttumenn um slíka úrskurði, t.d. í mannanafnanefnd, frekar en lyklaborðssérfræðinga.

8. Ekki er ætlunin að breyta því að ákvæði mannanafnalaga um að stúlkum skuli gefa kvenmannsnafn og drengjum karlmannsnafn var felld úr lögum með lögum nr. 80/2019 um kynrænt sjálfræði.

Það er undarlegt, vegna þess að nýfædd börn hafa ekkert sjálfræði hvorki kynrænt né annað og það athæfi foreldra að gefa nýfæddum dreng kvenmannsnafn eða nýfæddri stúlku karlmannsnafn ætti ekki að vera löglegt.

Eðlilegt væri að fylgja fordæmi Dana, en í nafnalöggjöf þeirra segir: Fornafn má ekki vera af andstæðu kyni við kyn nafnhafa. Ráðherra getur sett reglur sem gera undantekningar frá því handa kynskiptingum.

Sú hefð að tengja ákveðin nöfn líkamlegu kyni, karl- eða kvenkyni, felur ekki í sér ákvörðun um kynhneigð eða kynferðislega sjálfsvitund. Foreldrar velja börnum nafn skömmu eftir fæðingu. Almannaskráning getur ekki falið í sér skilgreiningu á sjálfsmynd eða persónulegri sjálfsvitund einstaklinga. Aðeins nafn skv. líf-fræðilegu kyni einstaklingsins við skráningu í þjóðskrá.

9. Haft er áfram í lögunum ákvæði um að nafn megi ekki vera nafnhafa til ama og vísað til álitsgerða þar um.

Í greinargerð við 3. mgr. 4. greinar segir „Eftirlit með nafngiftum barna sé nauðsynlegt þar sem um mikilvæga hagsmuni sé að ræða. Því sé nauðsynlegt að hægt sé að grípa inn í ef ástæða þykir til. Er meðal annars vísað til skyldu löggjafans að veita börnum þá vernd sem þau eiga skilið á grundvelli 3. mgr. 76. gr. stjórnarskrárinnar og barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna, sem fullgiltur var hér á landi árið 1992, og lögfestur með lögum nr. 19/2013. Tulkun ákvæðisins getur þó verið vandmeðfarin og er mikilvægt að beita því varlega.“

Þetta er um amaákvæðið. Mikilvægt er að lögin kveði skýrt á um þetta, en dregið er verulega úr vægi amaákvæðisins í greinargerðinni með því að telja túlkun þess vandmeðfarna og beita eigi því varlega, andi laganna er þá sá að það eigi að fara sparlega með þessa vernd. Þó er gleðilegt að sjá viðhorfið að talið sé að „eftirlit með nafngiftum barna sé nauðsynlegt þar sem um mikilvæga hagsmuni sé að ræða“, væri þá ekki úr vegi að hafa áfram mannanafnaskrá og mannanafnanefnd, og þá með betri löggjöf en hingað til?

Bent skal á að margt getur orðið nafnhafa til ama annað en það sem liggur í augum uppi gagnvart Umboðsmanni barna eða öðrum stjórnvöldum barnaverndarmála og tæplega ráðlegt að hafa aðra til ráðuneytis um það en sérfræðinga í mannanöfnum, gagnkunnuga merkingu þeirra og menningar- og málsögu. Illt er að fólk gefi í þekkingarleysi börnum sínum nöfn sem vekur hlátur hjá fólki sem þekkir þýðingu þeirra, merkingu og tengsl, þegar sú þekking er e.t.v. ekki almenn. Varla verður gert að kröfu við ráðningu umboðsmanns barna að hann hafi sérfræðiþekkingu á mannanöfnum.

Málsþjöll

Í 5. grein kemur fyrir endinginn – bur með ótækum hætti. Hún kom til sögunnar með lögum um kynrænt sjálfræði nr. 80/2019 og fer gegn reglum íslenskrar tungu þegar hún er notuð um annað en karlkyns einstaklinga. Hún var af höfundum frumvarpsins ranglega talin geta átt við annað.

Annáluð er málvilla Sigmundar keisara Hins heilaga rómverska keisaradæmis sem er sagður hafa beygt hvorugkynsorðið *schisma* í kvenkyni á kirkjuþinginu í Konstans árið 1414. Þegar honum var bent á villuna á hann að hafa lýst því yfir að þar sem hann væri keisari væri *schisma* nú kvenkynsnafnorð þrátt fyrir að hafa áður verið hvorugkyns. Öldruðum kardinála ofbauð og staulaðist á fætur úr sæti sínu og hrópaði: *Caesar non supra grammaticos* – Keisarinn er ekki æðri málfræðingum.

Önnur frásögn frá árinu sautján segir frá erlendri slettu í máli Tíberíusar Rómarkeisara. Aetius Capito málfræðingur lýsti því yfir að þótt enginn hefði tekið svona til orða áður, þá mundu þeir framvegis keisarans vegna vitna til þessa sem dæmis um hefðbundið latneskt orðalag. Gall þá við í öðrum málfræðingi M. P. Marcellusi: *tu enim, Caesar, civitatem dare potes hominibus, verbo non potes*. Þú, Sesar, getur veitt mönnum ríkisborgararétt, en ekki orðum.

Alþingi ætti kannski að hugsa sinn gang.

Niðurstaða

Samfélagslegar menningarhefðir og þjóðmenning eru ekki ætlaðar hentugleikum og duttlungum þeirra sem af tilviljun eru uppi á hverjum tíma, þær fela í sér óskráðan sáttmála milli látinna, lifenda og ófæddra.

Lög um mannanöfn eiga að þjóna íslenskri nafnahefð og opinberri skráningu íslenskra nafna samkvæmt henni.

Ný mannanafnalöggjöf er nauðsyn, menningarleg, fagleg og sanngjörn, með nýrri mannanafnaskrá. Ekki andlaus og lítt menningarleg eins og þetta frumvarp. Setja verður á fót mannanafnastofnun sem tæki við hlutverki mannanafnanefndar við framkvæmd slíkra mannanafnalaga og gegndi jafnframt fræðslu- og ráðgjafarhlutverki fyrir almenning um mannanöfn líkt og Leipzigháskóli gerir í Þýskalandi og Innsbruckháskóli í Austurríki og hefði með höndum rannsóknir á nafnfræði íslenskra persónunafna. Menningaráherslunni yrði líklega helst komið til skila með því að færa mannanafnalöggjöfina undir Mennta- og menningarmálaráðuneytið.

Hvatt er til þess að þessu frumvarpi verði hafnað, því er ekki við bjargandi.

Virðingarfyllst,

Hrafn Sveinbjarnarson
sagnfræðingur
Stórholti 41, 105 Reykjavík

Frumvarp til laga um mannanöfn, 161. mál – umsögn

„Halldóra hét móðir hans, dóttir Védísar Másdóttur en Védís var systir Hafliða Mássonar. Þorsteinn Kvistsson átti Védísi Þorgerðardóttur Védísardóttur Másdóttur“ (úr *Þorgils sögu og Hafliða í Sturlungu*).

Í umfjöllun hér á eftir mun ég leggja áherslu á 5. gr. (*Kenninöfn*) fyrirhugaðs frumvarps og sérstaklega það sem þar stendur um ættarnöfn sem lagt er til að verði almennt leyfð. Ég vara við því að núverandi kenninafnakerfi sé kollvarpað. Um ritun eiginnafrá og íslenska stafsetningu er það að segja að sá mikli fjöldi nafna sem samþykkja hefur þurft á mannanafnaskrá vegna hefðar þótt þau brjóti í bág við íslenska stafsetningu kemur í veg fyrir að hægt sé að setja strangar reglur um slíkt í mannanafnalögum. Ég styð því 3. og 4. gr. þessa frumvarps.

Forn föður- og móðurnafnasiður (hér eftir föðurnafnasiður) okkar er mikilvægur menningararfur og ábyrgðarhlutur að vega að því. Þetta forna kenninafnakerfi var ríkjandi á Norðurlöndum á landnámsöld en er horfið þar alls staðar annars staðar sem grunnkerfi.¹ Þessi siður er einstök menningarleifð sem um leið er lifandi hefð sem sátt er um hjá þorra fólks. Það að þessi forni siður hafi haldist hér svo lengi hefur vakið athygli víða um heim. Ætla má að ef ættarnöfn yrðu gefin frjáls yrði það hörð atлага að þessu kerfi.

Núverandi kenninafnasiður hefur einnig kosti út frá sjónarmiði jafnréttis. Konur taka til að mynda oft upp ættarnafn eiginmanns við giftingu þar sem ættarnöfn tíðkast en um slíkt er ekki að ræða í föðurnafnasið. Þessi siður er því bæði forn og nútímalegur.

Líkja má vali á kenninafnasið sem þjóð notar við umferðarreglur. Mismunandi er eftir löndum hvort tíðkast vinstri eða hægri umferð. Það er eitthvað sem þjóð kemur sér saman um til þess að umferð gangi sem greiðast. Á sama hátt er okkar föðurnafnasiður þær reglur um táknun kenninafna sem tíðkast hafa hér á landi. Að gefa ættarnöfn frjáls en þykjast um leið ætla að halda í föðurnafnasiðinn má líkja við að leyfa samtímis vinstri og hægri umferð á vegum.

¹ Sjá <https://www.visindavefur.is/svar.php?id=73300> og <https://www.visindavefur.is/svar.php?id=75736>.

Ýmsir sem hafa fjallað um ættarnöfn gera lítið úr áhrifum þess á kenninafnakerfið að ættarnöfn verði gefin frjáls. Vissulega er erfitt að spá fyrir um það með vissu en ljóst er að það myndi grafa verulega undan föðurnafnakerfinu. Að láta slíkt grunnkerfi fyrir róða er óafturkræf ákvörðun sem yrði þá um leið tekin fyrir komandi kynslóðir.

Nefnt hefur verið að föðurnafnakerfi þekkist einnig í öðrum löndum í Evrópu. Þar er þó ekki líku saman að jafna: Föðurnafnasiðurinn er ríkjandi hér á landi en hverfandi annars staðar þar sem hann kemur þó fyrir, t.d. í Færeyjum, eða notaður með ættarnöfnum eins og í Rússlandi og víðar í slafneskum ríkjum.

Nefnt hefur verið að það að banna ættarnöfn brjóti gegn mannréttindum fólks eða gegn jafnræðisreglu. Réttur ríkja til að setja reglur um mannanöfn til að vernda nafnahefðir þjóða er þó ríkur, sbr. dóm Mannréttindadómstóls Evrópu frá 6. september 2007 (Johansson gegn Finnlandi).² Þar taldi dómurinn að ef verndun nafnahefðar þjóðar væri hluti af varðveislu tungumáls gæti hún talist vera í „public interest“.³ Það má einnig draga í efa að einhver sérstök gæði fylgi því að fá að velja sér ættarnafn.

Engin þörf er á að breyta núverandi föður- og móðurnafnasið. Í undantekningartilvikum væri hægt að sækja um að fá kenna sig við einhvern annan eða sækja um ættarnafn vegna sérstakra aðstæðna. Sækja mætti um slíkt til dómsmálaráðherra með rökstuðningi fyrir undanþágu.

Að lokum má taka undir orð Íslenskrar málnefndar frá 1990 um vernd föðurnafnasiðarins (*Málfregnir* 8:22):

Væntanlega telur löggjafinn sér skylt að hafa í hávegum þá nafnsiði sem fylgt hafa þjóðinni frá upphafi og tryggja þeim þá vernd sem skynsamleg löggjöf getur veitt. Íslendingar halda nú einir þjóða góðri tryggð við þann forna sið að kenna sig við föður eða móður, og fyrir vikið er hann eitt af þjóðareinkennum þeirra.

Rétt er að geta þess að ég var ráðgjafi við samningu frumvarpsins sem hér um ræðir en tók hins vegar ekki þátt í samningu kafla um kenninöfn.

Jóhannes B. Sigtryggsson, rannsóknarlektor hjá Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, og fyrrverandi nefndarmaður í mannanafnanefnd

² [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-82198%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-82198%22]})

³ Sjá umfjöllun hér: <https://www.haestirettur.is/default.aspx?pageid=347c3bb1-8926-11e5-80c6-005056bc6a40&id=c406c42d-8170-41db-9f05-bd4f8c75fc5e>.

Til háttvirtrar Allsherjar- og menntamálanefnd Alþingis.

Hér að neðan er umsögn mín um frumvarp til laga um mannanöfn, 161. mál.

Þótt frumvarpið víkki að miklu leyti heimildir til nafngjafar vekur það einnig upp ný álitamál, sem sum eru málfræðilegs eðlis. Mér þykir líka nauðsynlegt að öll ný nöfn gangi í gegnum sama ferli og að tryggt sé að þau séu tekin fyrir af þar til hæfum sérfræðingum, en ekki bara þeim sem kann að vinna við skráningu hverju sinni, því að ekki þarf aðeins að leysa úr þekktum vandamálum, heldur einnig greina hvort nokkurt vandamál sé með nafnið. Þjóðskrá ætti að geta leyst úr sumum atriðum án utanaðkomandi álitsgjafar, t.d. hvort maður hafi rétt til tiltekins ættarnafns, en ekki öðrum, t.d. greint muninn á afbökun nafns eða nýju nafni eða hvort hægt sé að bera nafn fram. Ekkert er í sjálfu sér að því að Árnastofnun komi þar að í stað Mannanafnanefndar, en það þarf að tryggja að öll málfræðileg álitamál komist þangað til skoðunar áður en nöfn eru skráð í þjóðskrá og að sérfræðiálit bindi Þjóðskrá Íslands svo jafnræðis sé gætt og ekki sé farið á svig við ákvæði laganna, t.d. vegna þrýstings frá umsækjendum/tilkynnendum. Komið gæti til greina að hafa ítarlegri skoðun sérfræðinga (e.t.v. fleiri sérfræðinga en annars) þegar máli er skotið til ráðuneytisins. Eins þarf að tryggja að önnur álitamál, t.d. hvort nafn geti verið nafnbera til ama eða hvort það sé óhæft til opinberrar notkunar, séu örugglega tekin fyrir af þar til bærum stofnunum, en að það farist ekki fyrir vegna flýtis eða eftirtæktarleysis eða vegna vanþekkingar á einhverju samfélagslegu málefni, sem getur auðveldlega gerst ef einn starfsmaður er að fara yfir og samþykkja skráningu nafna. Einnig finnst mér þurfa að vera um það fjallað í lögunum til hvaða aðgerða skuli gripið þegar óleyfileg skráning nafns uppgötvast eftir á, til að koma sem best í veg fyrir að mistök skapi hefð. Í lögin vantar líka sérákvæði um meðferð millinafna (sem nú eru felld úr mannanafnalögum) hjá þeim sem nú bera þau og hvernig/hvort má breyta þeim í ættarnöfn.

E.t.v. væri líka ráðlegt að hafa sérstök ákvæði um áhrif nafnbreytingar manns (einkum íslensks ríkisborgara) erlendis á skráningu hérlendis. Sumir gætu hafa ætlað að breyta nafni sínu alfarið en gert það meðan þeir voru erlendis, en aðrir tekið upp þægilegra nafn til notkunar í öðru landi án þess að ætla endilega að breyta nafni sínu hér.

Einnig væri gott að hafa um það ákvæði að leitast skuli við að skrá íslensk nöfn t.d. barna Íslendinga sem eru fædd erlendis með réttum hætti í stað þess að taka þau beint upp úr erlendum skilríkjum þar sem þau hafa verið afbökuð – þá ætti Þjóðskrá Íslands að hafa frumkvæði og hafa samband við viðkomandi um skráninguna til að ganga úr skugga um að allt sé rétt. E.t.v. má kveða á um þetta í reglugerð skv. 8 gr.

1. og 2. gr.:

Hér vantar kröfu um að hver maður (líka fullorðnir) hafi nafn og láti skrá það í þjóðskrá, sé það ekki skráð.

3. gr.:

Hér hefði ég viljað sjá að önnur evrópsk latínustafróf væru leyfð, enda eru stafir margra evrópumála vel þekktir hér á landi; sérstaklega finnst mér að rita eigi norræn, þýsk, hollensk og frönsk nöfn með réttum rithætti þeirra mála, en einnig þætti mér eðlilegt að það næði yfir önnur evrópsk/vestræn nöfn (t.d. pólsk nöfn, sem eru líka algeng hér á landi). Stafrófsákvæðið eins og það er nú útilokar líka hefðbundinn rithátt sumra ættarnafna á Íslandi, t.d. Zoëga, sem oft er ýmist haft Zoega eða afbakað Zoéga í tölvukerfum hins opinbera. Þetta er í andstöðu við viðleitni frumvarpsins að afbaka ekki hefðbundinn rithátt nafna. Opinber tölvukerfi á Íslandi ættu að ráða við stafróf allra opinberra mála í Evrópu og einfalt er að hanna leitarkerfi sem finnur sérstafi utan íslensks stafrófs þótt aðeins íslenskir stafir séu notaðir við leit. Einnig vantar að minnst sé hér á bandstrik (-) (sbr. greinargerð),

sem notuð eru í ýmsum samsettum eiginnöfnum (t.d. Anne-Marie) og ættarnöfnum (t.d. Baring-Gould), og úrfellingarmerki ('), sem notað er í ýmsum erlendum ættarnöfnum, t.d. O'Brien.

Reglan um að hægt sé að bera nafn fram í íslensku er málfræðilegt álitafni, og sömuleiðis hvort verið sé að afbaka hefðbundinn rithátt nafns.

Regluna um afbökun þyrfti e.t.v. að víkka út svo að hún nái einnig til nýrra nafna sem mynduð eru af íslenskum orðum.

4. gr.:

1. mgr.: „Eiginnafrn skal vera í nefnifalli, án greinis“ er óheppilegt orðalag; fall nafnsins fer eftir samhengi, en þetta mætti skilja sem svo að alltaf eigi að birta það í nefnifalli. Hér er líklega átt við að í þjóðskrá eigi að skrá eiginnafrn í nefnifalli, án greinis. Betra væri þá að orða það svo: „Eiginnafrn skal **skráð** í nefnifalli, án greinis“

3. og 4. mgr. Hér finnst mér að taka þurfi fram að nafn megí ekki vera óháft til opinberrar birtingar/notkunar, vegna þess að amaákvæðið hefur verið túlkað þannig að það eigi ekki við um fullorðna. Skráð nafn ætti ekki að mega vera þannig að það særi blygðunarkennd fólks að segja það eða skrifa.

Hér finnst mér einnig vanta ákvæði um að nafn sé ekki starfsheiti, námsgráða, aðals- eða heiðursnafnbót eða annar titill og einnig að það innihaldi ekki ákvæðisorð á borð við eldri (senior) eða yngri (junior), sbr. greinargerð um 3. gr.

5. gr.

6. mgr.

Hér þarf að taka fram hvernig skal fara að þegar kennt er til beggja foreldra.

Mér finnst að ekki eigi að útiloka alveg orðið og, eins og kemur fram í greinargerð um 3. gr., en mér finnst eðlilegt að einskorða það við kenningu til beggja foreldra, t.d. Gunnars- og Helguson eða Gunnars og Helgu (en ekki t.d. á milli tveggja ættarnafna)

NB: í Gunnars- og Helguson er bandstrik líka nauðsynlegt, og ætt að kveða skýrt á um notkun þess í þessu tilviki

7. mgr. – betra orðalag og viðbót (skáletruð):

Mynda má kenningu til foreldris af erlendu eiginnafrni foreldris skv. 6. mgr. á sambærilegan hátt og hún væri mynduð af íslensku nafni, og má þá halda erlendum rithætti eiginnafrnsins í kenningunni, laga það að íslenskum framburði, *eða nota samsvarandi íslenskt nafn í stað þess*.

Gott er að hægt sé að nota samsvarandi íslenskt nafn, t.d. ef faðir heitir Günther væri hægt að skrá sig Günthersson, Guntersson (aðlagað íslenskum framburði), eða Gunnarsson (með ísl. Gunnar í stað hins þýska Günther, sem er af sama uppruna).

Ákvæði 7. mgr. eru málfræðilegs eðlis og krefst túlkun þeirra í einstökum tilfellum álits sérfræðings

8. mgr.:

Hér þarf að gera skýrt, eins og ýjað er að í ýmsum greinum frumvarpsins, að maður megí ekki taka upp ættarnafn sem þegar er í notkun hjá öðru ótengdu fólki, þ.e. að hann hafi aðeins rétt til að bera ættarnafn sem:

a) er nýtt, þ.e. hefur ekki verið skráð í þjóðskrá áður eða borið á Íslandi svo vitað sé

b) er borið af maka hans

c) er eða var borið af áa hans (nema sá hafi aðeins borið nafnið vegna maka sem ekki er líka ái hans)

– hér má taka tillit til blóð- og ættleiðingartengsla og rekja bæði í karl- og kvenlegg; hugsanlega mætti kveða á um hámarksfjölda kynslóða aftur á bak

9. mgr.:

Hér ætti líka að taka fram að upptaka manns á ættarnafni maka stofni ekki rétt barna hans sem hann á með öðrum maka (fyrir eða síðar) til að bera það ættarnafn, nema e.t.v. skv. viðlíka skilyrðum og í 5., 7. eða 9. mgr. 6. gr.

6. gr.

9. mgr.:

Einnig þarf að gera ráð fyrir að ættleitt barn geti borið ættarnafn sem það erfir frá kjörforeldri í stað (eða auk) kenningar til kjörforeldris.

10 gr.

Gera þarf ráð fyrir að skráin innihaldi ekki aðeins nýskráð ættarnöfn, heldur einnig öll þau ættarnöfn sem skráð hafa verið í þjóðskrá eða aðrar opinberar skrár fyrir gildistöku þessara laga, til að tryggja að öll ættarnöfn njóti þeirrar verndar sem þeim ber. Skrá þessi ætti svo að vera höfð til grundvallar þegar ákveðið er hvort leita þurfi álits Árnastofnunar um eiginöfn og þegar meta á hvort ættarnafn sé nýtt.

Virðingarfyllst,

Kristján Rúnarsson

málfræðingur og málæknisérfræðingur

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum

Juliana Werneburg
Magnús Albert Jensson

Til allsherjar- og menntamálanefndar Alþingis

Reykjavík, 28. október 2020

Umsögn um 161. mál, Frumvarp til laga um mannanöfn

Byggt á erindinu “Ósk um breytingu á mannanafnalögum” sem sent var Allsherjar- og menntamálanefndar Alþingis þann 26. september 2020

Algengt er í dag að fólk riti kenninafn sitt á eftirfarandi formi þrátt fyrir ósamræmi við skráningu í þjóðskrá:

“Svalur Júlíönu- og Magnússon”, “Rán Júlíönu- og Magnúsdóttir”.

Nýlega var okkur og börnum okkar neitað af þjóðskrá um einmitt þessa skráningu.

Nýju lögin opna fyrir margt. En okkur sýnist málsgreinin: “Nöfnin skulu rituð með bókstöfum íslenska nútímastafrófsins...” standi í vegi fyrir “-“ á eftir nafni þess foreldris sem fyrst er nefnt. Einnig er óljóst með “og” með lágstöfum.

Samkvæmt íslenskri tungu og málhefð eru föður- og móðurnöfn ekki nöfn eða heiti heldur frekar frásögn af staðreyndum. Orðalagið og rithátturinn “föður- og móðurnafn” kemur ítrekað fram í mannanafnalögum og eru Júlíönu- og Magnússon og Júlíönu- og Magnúsdóttir í fullu samræmi við þá ágætu málhefð.

Við erum sannfærð um að breyting þess efnis að lög heimili skráningu beggja foreldra sem kenninafns á því formi sem vísað er til.

Í svari við erindi okkar til Þjóðskrár er stungið uppá nálgun sem byggir á að þolfall nafns annars foreldris er skráð sem millinafn með eða án “son” eða “dóttir” og hljómar eins og tvö nöfn, jafnvel tvö ættarnöfn, hvert á eftir öðru (sem er í slíkum tilvikum rangt). Óljóst getur verið, hvorn seinna móður- eða föðurnafnið á við, dæmi: til Svals Magnússon Júlíönusonar (hvor er sonur Júlíönu, Svalur eða Magnús?). Ný mannanafnalög gætu afstýrt slíkum flækjum. Nafnahlutar sem ekki eru ritaðir með hástaf eru algengir í mörgum tungumálum svo sem “von” í þýsku og “de” í frönsku. Og “og” mikilvægt í þessu samhengi til að sýna að börnin kenni sig við báða foreldra sína Júlíönu og Magnús á skýran og einfaldan hátt á góðri íslensku.

Með fyrirfram þökk,

Juliana, Magnús og börn

Nefndarsvið Alþingis,
Austurstræti 8-10,
150 Reykjavík.

Reykjavík, 29. október 2020

Athugasemdir mannanafnanefndar við frumvarp til laga um mannanöfn, sbr. þingskjal 162 – 161. mál á 151. löggjafarþingi 2020-2021.

Mannanafnanefnd vísar til ítarlegrar umsagnar um frumvarp til laga um mannanöfn sem lagt var fram á 148. Löggjafarþingi og voru sendar nefndarsviði Alþingis 28. febrúar 2018.

Mannanafnanefnd leggst gegn því að gerð verði undantekning frá íslenskum ritreglum hvað mannanöfn varðar þannig að einstaklingum verði í sjálfvald sett hvernig þeir riti nöfn sín. Fær nefndin ekki séð hvaða sjónarmið liggi að baki því að aflétta íslenskum ritreglum hvað nöfn manna varðar en ekki t.d. nöfn dýra, örnefna eða orða almennt. Til hvers að hafa reglur um ritun íslensks máls yfir höfuð? Miðað við röksemdir í greinargerð með frumvarpi til laganna um að mannréttindi einstaklinga vegi hér þyngra en hagsmunir þjóðarinnar af varðveislu íslenskrar tungu, mætti með sömu rökum segja að ekki megi setja reglur um hvernig einstaklingar skrifi texta því tjáningarfrelsi þeirra sé tryggt með stjórnarskrá og mannréttindasáttmálum og þeir hafi þannig frelsi til að tjá sig með þeim hætti sem þeir vilja. Tjáningarfrelsi, rétt eins og frelsi til friðhelgi einkalífs, er hægt, og verður í vissum tilvikum, að takmarka með lögum til að vernda aðra lögvarða hagsmuni. Telur mannanafnanefnd að svo hátti til hér. Réttur einstaklinga til að rita nafn sitt eins og því lystir geti ekki vegið þyngra en réttur og skylda þjóðarinnar til að varðveita íslenska tungu, sbr. m.a. lög nr. 61/2011 um stöðu íslenskrar tungu og íslensks tákn máls.

Þá segir í athugasemdum við frumvarpið að almennar reglur um íslenskt málkerfi hafi ekki verið lögfestar heldur byggist á hefð. Þó það sé vissulega rétt er það vegna eðli málkerfis að ekki er unnt að lista það upp í reglur. Aftur á móti eru lögfestar reglur um stafsetningu og greinarmerkjasetningu, sbr. núgildandi auglýsing nr. 695/2016 sem Mennta- og menningarmálaráðherra setti 6. júní 2016 á grundvelli 2. mgr. 6. gr. laga nr. 61/2011. Hafa íslenskar stafsetningarreglur þannig fulla lagastoð.

Þá telur nefndin að síðasti málslíður 1. mgr. 3. gr. frumvarpsins sé matskenndur án þess að skýrt sé hvenær megi afbaka hefðbundinn rithátt nafna auk þess sem nefndin telur að sérfræðing í íslensku þurfi oft til að segja til um hvort ritháttur sé hefðbundinn. Fær nefndin ekki séð að það sé til gagns að leggja nefndina niður og fela starfsmönnum Þjóðskrár, sem ekki hafa til þess sérstaka menntun, að taka ákvarðanir hér um sbr. einnig ákvarðanir skv. 4. gr. frumvarpsins. Bent skal á að sums staðar (til dæmis í Póllandi) eru ákvarðanir um mannanöfn einmitt teknar með þessum hætti.

Mannanafnanefnd telur að mikil mistök ef felld yrði úr gildi hin æviforna kenninafnahefð Íslendinga. Nú þegar er heimilt skv. lögum að taka upp millinafn, sem almennt eru notuð eins og ættarnöfn, sem nefndin telur að tryggi rétt þeirra sem notast vilji við ættarnöfn.

Mannanafnanefnd telur að það sé aðeins hávær minnihluti sem vilji fella úr gildi ákvæði laga um kenninöfn og að rita beri íslensk nöfn í samræmi við íslenskar ritreglur og skorar á Alþingi að breyta ekki lögum hér um nema að vel athuguðu máli.

Núgildandi lög eru ekki fullkomin og mannanafnanefndin telur ýmsa vankanta á þeim, sem þó er ekki endilega leyst úr með fyrirbyggjandi frumvarpi. Telur nefndin að eðlilegast væri að samráð yrði haft við nefndina, sem annast um framkvæmd laganna, um hvernig megi bæta núgildandi lög um mannanöfn til að regluverkið sé sem skýrast og sanngjarnast en ekki sé ástæða til að fella lögin niður í heild sinni.

Mannanafnanefnd telur fyrirbyggjandi frumvarp ekki vera til bóta og beinlínis skaðlegt íslenskri tungu og leggst gegn því að það verði samþykkt.

Virðingarfyllst,

Auður Björg Jónsdóttir og Sigurður Konráðsson.

MANNRÉTTINDASKRIFSTOFA ÍSLANDS
ICELANDIC HUMAN RIGHTS CENTRE

Alþingi
Nefndasvið
Austurstræti 8-10
150 REYKJAVÍK

Reykjavík, 24. október 2020.

Efni: Umsögn Mannréttindaskrifstofu Íslands um frumvarp til laga um mannanöfn, þskj. 162., 161. mál.

Mannréttindaskrifstofu Íslands (MRSÍ) hefur borist framangreint frumvarp til umsagnar. Styður skrifstofan frumvarpið enda ætti fólk almennt að fá að kalla sig því nafni sem það helst kys. Með lögum nr. 80/2019, um kynrænt sjálfræði, var gerð mikilvæg breyting á lögum um mannanöfn, til þess fallin að auka réttindi transfólks og fólks með hlutlausa kynskráningu í þjóðskrá. Nú hefur verið stigið mikilvægt viðbótarskref í átt að auknu jafnrétti og mannréttindavernd mismunandi hópa samfélagsins. Í því sambandi eru innflytjendur einkum hafðir í huga.

Virðingarfyllst,

f.h. Mannréttindaskrifstofu Íslands

Margrét Steinarsdóttir, framkvæmdastjóri

Sendandi: Margrét Guðmundsdóttir

Reykjavík, 3. nóvember 2020

Til allsherjar- og menntamálanefndar Alþingis

Efni: Athugasemd við frumvarp til laga um mannanöfn.
Þingskjal 162 — 161. mál.

Um 1. gr.

Skylda til að bera nafn.

„Barn skal bera hið minnsta eitt eiginnafn og eitt kenninamn.“

Ekki verður annað séð af frumvarpinu en að maður geti borið „ættarnamn“ án þess að aðrir í fjölskyldu hans beri sama ættarnamn (sjá einnig athugasemd um 5. gr.). Þar með verður ekki séð að „kenninamn“ sé neitt annað en seinna (eða síðasta) nafn. Ég sé enga ástæðu til þess að skylda fólk til að bera fleiri en eitt nafn.

Um 3. gr.

Fullt nafn og birtingarnamn.

„Nafnið má [ekki] vera stakur bókstafur“

Með þessu er nafnið *Á* útilokað. Það er þó til sem sérnafn (örnefni) og skýtur skökku við að banna það í lögum sem annars einkennast af umtalsverðu frjálssræði.

Um 4. gr.

Eiginnöfn.

Af fyrstu málsgrein má ráða að gert sé ráð fyrir að eiginnöfn séu nafnorð: „Eiginnafn skal vera í nefnifalli, án greinis og auðkennt með stórum upphafsstaf.“

Ýmis eiginnöfn eru samhljóma lýsingarorðum, *Ljótur*, *Fríður/Frída*, *Bjartur*, *Björt*. Sem nöfn eru þau nafnorð og beygjast sem slík. Ekki er óvarlegt að ætla að nöfnum af þessu tagi fjölgi með auknu frjálssræði. Ýmis lýsingarorð gætu þá í fyrstu verið mjög framandi sem nöfn og ekki einsýnt hvers konar nafnorðabeygingu þau ættu að taka, til að mynda hvort nafnið *Góður* væri *Góðan* í þolfalli. Ég tel ástæðu til að taka fram í lögnum að nöfn skuli taka nafnorðabeygingu.

„Eiginnafn má ekki vera þannig að það geti orðið nafnbera til ama.“

Í umsögnum bæði Barnaverndarstofu og umboðsmanns barna kemur fram að þörf sé á ákvæði af þessu tagi. Það er þó mitt mat að orðið *ami* bjóði upp á alltof matskennda túlkun byggða á smekk þeirra sem með úrskurðarvaldið fara. Orðið *ami* merkir samkvæmt *Íslenskri nútímamálsorðabók* (sjá málið.is) ‘e-ð sem er til leiðinda eða óþæginda’. Það má augljóslega segja um fjölmörg viðurkennd nöfn.

Þegar litið er á sögu þessa ákvæðis hræða sporin: Foreldrum var bannað að gefa dóttur sinni nafnið *Villimey* á grundvelli amaákvæðis. Nafnið notaði stúlkan þrátt fyrir það og ætla má að það hafi valdið henni miklum ama að fá nafnið sitt ekki skráð í þjóðskrá. Nafnið var samþykkt

Þegar hún var komin á þrítugsaldur (sjá t.d. <https://www.ruv.is/frett/2016/09/04/fekk-nafnid-vidurkennt-eftir-22-ar>). Vel sést á þessu að nefndir og ráð geta ekki séð fyrir hvað muni valda ama og vert að líta til þess að ungmenni nú til dags eru væntanlega umburðarlyndari en eldri kynslóðir þar sem þau alast upp við meiri menningarlega fjölbreytni.

Nýlegt dæmi er um að beiðni konu um að taka sér nafnið *Eldflaug* var synjað. Rökin voru sótt til þess að sjaldgæft væri að „samnöfn sem merkja manngerð tól og tæki af ýmsu tagi“ væru notuð sem mannanöfn, en þó bent á slík dæmi, „*Vagn* ‘kerra’ og *Brandur* ‘sverð’“ en tiltekið að engin þeirra væru samsett eins og *Eldflaug*. Með þessu var að mínum dómi ákvæði um að nafn megji ekki „brjóta í bág við íslenskt málkerfi“ þanið til hins ítrasta en amaákvæði kom einnig við sögu í úrskurðinum:

Þegar svo háttar að fullorðin kona sækir um að taka upp nýtt nafn er ekki unnt að fullyrða að nafnið verði nafnbera til ama. Hins vegar verður ekki hjá því komist að hafa í huga að með því að setja nafn á mannanafnaskrá er það um leið orðið mögulegt nafn fyrir nýfædd börn. Mannanafnanefnd ber því að meta hvort nafn sé þess eðlis að það geti orðið barni til ama. Gera má ráð fyrir að eiginnafnið *Eldflaug* geti orðið barni til ama **þar sem það tilheyrir merkingarflokki sem fá eiginnöfn og engin samsett eiginnöfn hafa tilheyrð hingað til** [leturbr. mín]. (<https://www.stjornarradid.is/efst-a-baugi/frettir/stok-frett/2013/07/29/Mal-nr.-27-2013-urskurdur-29.-juli-2013/>)

Það má vissulega velta því fyrir sér hvers vegna mörgum Íslendingum finnist sjálfsagt að agnúast út í annarra manna nöfn og valda fólki með því ama (sbr. háðsgreinina „Kusi litli“ sem birtist í *Stundinni* 30. júlí 2019 (<https://stundin.is/grein/9261>)). Hins vegar veit ég ekki dæmi þess að almennir málnotendur beiti viðlíka „rökum“ þegar þeir gagnrýna nöfn eins og fram koma aftast í ofangreindri tilvitnun (feitiletruð). Það er einfaldlega smekkur sem ræður ferðinni í langflestum tilvikum. Fólki finnst nöfn ljót og leyfir sér að segja það. En röksemdafærslan sýnir hve langt er hægt að teygja ákvæði um ama.

Ég legg til að orðinu *ami* verði skipt út fyrir sterkara orðalag sem ekki býður heim jafn tilviljanakenndu mati. Til að mynda mætti takmarka bannið við nöfn sem gætu á einhvern hátt talist svívirðileg, niðurlægjandi eða líkleg til að særa blygðunarsemi fólki. Ég læt vera að nefna dæmi.

Um 5. gr.
Kenninöfn.

Í frumvarpinu er „ættarnafn“ ekki skilgreint. Af því leiðir að ekki verður séð að skýr munur verði á eiginnöfnum og ættarnöfnum. Þannig virðist frumvarpið heimila að systkini fái hvert sitt „ættarnafn“ og ekki virðist gerð krafa um að foreldrarnir taki sér ættarnafnið sem þeir velja barni sínu eða börnum. Hvað er þá ættarnafn? Að hvaða leyti er það ólíkt eiginnafni? Ég tel að skilgreina þurfi betur í lögnum hvað ættarnafn felur í sér.

Margrét Guðmundsdóttir, málfræðingur

Allsherjar og menntamálanefnd
Alþingi
150 Reykjavík

Reykjavík, 29. október 2020

Efni: Umsögn W.O.M.E.N samtök kvenna af erlendum uppruna á Íslandi um frumvarp til laga um mannanöfn, þskj. 162., 161. mál.

Samtök kvenna af erlendum uppruna á Íslandi styður frumvarpið þar sem við teljum það mikið réttarbót fyrir fólk af erlendum uppruna og vera stórt skref í þá átt að stuðla að auknu jafnrétti á Íslandi. Með frumvarpinu er stefnt að því að auka til muna frelsi fólks við nafnagjöf og afnema eins og mögulegt er þær takmarkanir sem felast í núgildandi löggjöf. Þannig er verið að koma til móts við þá gagnrýni sem komið hefur fram á gildandi lög um að þau feli í sér of strangar reglur og matskennd viðmið um val á nöfnum, sem hefur orðið til þess að mörgum nöfnum hefur verið hafnað af mannanafnanefnd.

Til eru mörg dæmi um að fólk af erlendum uppruna sem dvelja á Íslandi, hafi verið neitað um að skíra börn sín eftir ættingjum eða tengt menningu frá heimalöndum sínum. Sú sem skrifar þessa umsögn upplifði slíka höfnun og horfir til þessa dags á barnið sitt með söknuði eftir því nafni sem fyrst var valið. Barnið er hvorki meira né minna íslenskt vegna þessa nafns sem það ber nú í dag. Foreldrið telur þó tap að fá ekki að heiðra fjölskyldutengsl frá heimalandi sínu.

Menningarlegir fordómar eins og er gert við að hafna fólki leyfi um að skýra barnið sitt hvaða nafni sem þau velja eingöngu í þeim tilgangi að vernda ákveðið tungumál, ættu ekki lengur að vera til á tímum alþjóðavæðingar og fólksflutninga eins og við upplifum í dag. Til eru dæmi um nöfn hjá fólki af erlendum uppruna sem hafa verið skrifuð röng eða vitlaust þýdd, en þar sem fólk leitar í lögin og hlutverk mannanafnanefndar með alvarleika hafa þau aldrei þorað að reyna að breyta eða jafnvel biðja um aðstoð við að leiðrétta stafsetninguna eða mistúlkun á nafninu.

Samtök kvenna af erlendum uppruna á Íslandi fagnar tilkomu þessarar sérstöku lagabreytingar þar sem við teljum hana vera dýrmætt skref í átt að viðurkenningu á fjölbreytileika í íslensku samfélagi.

f.h. Samtök kvenna af erlendum uppruna á Íslandi

Níhcole Leigh Mosty

Nichole Leigh Mosty, forkona

29. september, 2020

Umsögn: Frumvarp til laga um mannanöfn

Samtökin '78 - Félag hinsegin fólks á Íslandi fagna frumvarpi til laga um breytingu á mannanöfnum. Telja Samtökin að breytingin sé til mikilla bóta fyrir hinsegin fólk, sérstaklega þá einstaklinga sem eru kynsegin eða með flæðandi kynvitund. Það ætti að vera grundvallarréttur hvers og eins að ákveða nafn sitt og að gera það eins auðvelt og á verður kosið að skipta um nafn á lífsleiðinni.

Sérstaklega vilja Samtökin '78 fagna eftirfarandi: Kenning til foreldris er mynduð þannig að á eftir eigin nafni eða eiginnöfnum kemur nafn foreldris eða foreldra í eignarfalli, að viðbættu -son ef karlmaður er, -dóttir ef kvenmaður er eða -bur ef skráning kyns er hlutlaus. Einnig er heimilt að nota sem kenningu eingöngu nafn foreldris í eignarfalli.

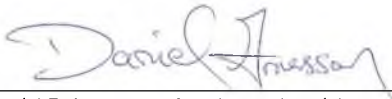
Að því sögðu þá hvetjum við nefndina þó til þess að skoða það hvort að einstaklingur þurfi að kenna sig við foreldri og veiti einstaklingum frekari heimild til að bera hvaða kenninafn sem er án þess að senda beiðni þess efnis til Þjóðskrár. Einnig hvetjum við nefndina til að skoða það að afnema kenninafnaregluna með tilliti til kyns og heimila einstaklingi með karlkyns kynskráningu að bera viðbótina -dóttir eða -bur, eins þeim sem hafa kvenkyns kynskráningu að bera viðbótina -son eða -bur og þeim sem hafa hlutlausa kynskráningu að bera endingarnar -son og -dóttir.

Nafn þarf ekki endilega að vísa til kynskráningar einstaklingsins heldur á að vera algjörlega á valdi hvers einstaklings að ákveða sitt nafn, hvort sem um er að ræða eigin- eða kenninafn.

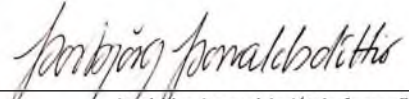
Samtökin '78 telja frumvarpið vandað og gott, en benda á að það mætti ganga enn lengra en það gerir að okkar mati, með vísan í ofangreind atriði.

Að lokum vilja Samtökin '78 óska allsherjar- og menntamálanefnd velfarnaðar og um leið beinum því til nefndarinnar að Samtökin '78 eru reiðubúin að koma fyrir nefndina til að rökstyðja umsögn okkar ásamt því að svara spurningum nefndarfólks.

Fyrir hönd Samtakanna '78,

Daníel E. Arnarsson, framkvæmdastjóri

Þorbjörg Þorvaldsdóttir, formaður

Allsherjar- og menntamálanefnd Alþingis

Reykjavík 29. október 2020

Efni: Umsögn um frumvarp til laga um mannanöfn, 161. mál.

Vísað er í tölvupóst frá nefndasviði Alþingis, dags. 15. október sl., þar sem óskað var eftir umsögn umboðsmanns barna um framangreint frumvarp.

Í umsögn umboðsmanns barna um frumvörp til laga um mannanöfn, sem lögð voru fram af hópi þingmanna á 148. löggjafarþingi (þskj. 150, 83. mál) kom fram að þó svo að umboðsmaður barna taki undir þau sjónarmið að nauðsynlegt sé að auka frelsi við nafngiftir og breytingar á nöfnum, sé nauðsynlegt að kveða á um ákveðið eftirlit með nafngiftum barna. Umrædd frumvörp gerðu ekki ráð fyrir því að neinum opinberum aðila yrði falið það hlutverk að neita foreldrum um skráningu nafns og þá var heldur ekki gert ráð fyrir því að unnt verði að knýja fram breytingar á nafni barns. Í umsögninni tók umboðsmaður barna undir þau sjónarmið að flestir foreldrar séu færir um að gæta hagsmuna barna sinna og velja nöfn þeirra af alúð en áréttaði jafnframt að þó svo að eingöngu væri um örfá tilvik að ræða eru mikilvægir hagsmunir barns undir í hverju máli fyrir sig. Það að bera nafn sem er barni til ama geti haft í för með sér mikla vanlíðan og neikvæð áhrif á sjálfsmynd þess. Að lokum áréttaði umboðsmaður barna að á löggjafanum hvílir sú skylda að tryggja börnum þá vernd sem velferð þeirra krefst eins og kveðið er á um í 3. mgr. 76. gr. stjórnarskrárinnar, nr. 33/1944 og 3. gr. Barnasáttmálans.

Í frumvarpi því sem nú er til meðferðar á Alþingi hefur verið komið til móts við þau sjónarmið umboðsmanns barna, að slá þurfi varnagla við því að barn þurfi að bera nafn, til lengri eða skemmri tíma, sem er til þess fallið að valda því óþægindum og vanlíðan. Gerir frumvarpið ráð fyrir því að berist Þjóðskrá Íslands tilkynning um nafn barns sem hún telur verulegar líkur á að geti verið barni til ama, skal hún kveða upp úrskurð svo fljótt sem við verður komið um hvort

nafnið skuli heimilað. Þá getur Þjóðskrá Íslands leitað álits umboðsmanns barna áður en úrskurður er kveðinn upp en frumvarpið gerir jafnframt ráð fyrir því að heimilt verði að kæra úrskurðinn til ráðuneytisins. Umboðsmaður barna telur það góða lausn sem tryggir aðkomu nokkurra aðila að því vandasama verkefni að skera úr um það hvort tiltekið nafn sé til þess fallið að valda barni ama. Með því móti er verið að tryggja börnum þá nauðsynlegu vernd sem Barnasáttmálinn gerir kröfu um.

Þá telur umboðsmaður barna það einnig jákvætt að með frumvarpinu sé leitast við að tryggja börnum frá 15 ára aldri sjálfsákvörðunarrétt þegar kemur að nafnbreytingum auk þess sem leitast er við að tryggja betur rétt yngri barna til að taka þátt í slíkri ákvörðun með vísan til 12. gr. Barnasáttmálans, samningi Sameinuðu þjóðanna um réttindi barnsins, sbr. lög nr. [19/2013](#).

Umboðsmaður barna vill sérstaklega benda á almenna athugasemd barnaréttarnefndar Sameinuðu þjóðanna nr. 20 (*General Comment No. 20 (2016) on the implementation of the rights of the child during adolescence*). Hlutverk barnaréttarnefndar Sameinuðu þjóðanna er að hafa annars vegar eftirlit með framkvæmd Barnasáttmálans hjá aðildarríkjum og hins vegar að veita leiðbeiningar um túlkun og beitingu hans, m.a. með útgáfu almennra athugasemda. Í almennri athugasemd nr. 20, segir að þó svo að Barnasáttmálinn taki til réttinda allra einstaklinga undir 18 ára aldri, eigi framkvæmd réttinda sáttmálans að taka mið af stigvaxandi þroska og hæfni barna. Þannig eiga aðgerðir sem gripið er til í því skyni að innleiða réttindi unglinga að vera af öðrum toga en þær sem eiga við um yngri börn. Þá kemur þar einnig fram að við framkvæmd Barnasáttmálans í málum sem varða unglinga sérstaklega, eigi að byggja á réttindamiðaðri nálgun sem felur í sér viðurkenningu og virðingu fyrir mannhelgi og sjálfræði unglinga, valdeflingu þeirra og virkri þátttöku í eigin lífi.

Þá ber einnig til þess að líta að þó svo að Barnasáttmálinn skilgreini alla einstaklinga undir 18 ára aldri sem börn eru fjölmörg dæmi í íslenskri löggjöf um önnur aldursviðmið fyrir börn. Ber þess til dæmis að geta að börn eru sakhæf 15 ára og geta því borið refsiaðbyrgð. Þá greiða börn skatta frá 16 ára aldri og eru sjálfstæðir þjónustuþegar heilbrigðiskerfisins frá sama aldri og taka þar með sjálfstæðar ákvarðanir um eigið heilbrigði en engin aldursviðmið gilda um rétt stúlkna til þess að óska eftir þungunarrofi, án samþykkis forsjáraðila. Þá geta 16 ára börn tekið sjálfstæða ákvörðun um inngöngu eða úrsögn úr trú- og lífsskoðunarfélögum og svo mætti lengi telja en ljóst er að löggjafinn telur að börn undir 18 ára aldri geti átt réttindi og borið skyldur.

Með hliðsjón af öllu framangreindu hvetur umboðsmaður til samþykktar frumvarpsins til að tryggja stálpuðum börnum þau mikilvægu réttindi sem felast í sjálfsákvörðunarrétti yfir eigin nafni, því sem helst einkennir okkur sem einstaklinga.

Virðingarfyllst,

Salvör Nordal,
Umboðsmaður barna

Alþingi
Kirkjustræti
101 Reykjavík

Reykjavík, 30. október 2020

Tilvísun ÞÍ: 2020100875/5.7.0

Tilvísun sendanda: 161. mál.

Efni: Umsögn um frumvarp til laga um mannanöfn

Vísað er til erindis allsherjar- og menntamálanefndar Alþingis, dags. 15. október sl., þar sem frumvarp til laga um mannanöfn, 161. mál, þingskjal 162 er sent til umsagnar.

Þjóðskrá Íslands fagnar drögum að frumvarpi til nýrra laga um mannanöfn. Ljóst er að núgildandi lög eru barn síns tíma og nauðsynlegt að ný löggjöf taki gildi í þessum málaflokki sem samræmist þeim breytingum sem orðið hafa á íslensku samfélagi síðustu ár. Að því sögðu hefur Þjóðskrá Íslands nokkrar athugasemdir varðandi frumvarpið. Þjóðskrá Íslands telur ljóst að þótt ætlunin með frumvarpinu sé m.a. sú að mannanafnanefnd verði lögð niður sé það álitamál hvort að í raun sé verið að færa núverandi verkefni hennar að miklu leyti til Þjóðskrár Íslands, án þess að gert sé ráð fyrir sérstöku fjárframlagi eða að stofnunin þurfi að ráða til sín sérfræðinga í málaflokksnum. Þó er í frumvarpinu gert ráð fyrir að stofnunin geti leitað til Árnastofnunar í einhverjum tilvikum en æskilegt væri að sú samvinna væri vel skilgreind t.d. í reglugerð.

Hér eftir koma athugasemdir Þjóðskrár Íslands um einstök ákvæði frumvarpsins:

Um 3. gr.

Í frumvarpinu er tekið fram að nafn þurfi að vera að hægt að bera fram á íslensku og að jafnaði megi ekki afbaka hefðbundinn rithátt nafna. Telur stofnunin að afbökun sé mjög óljóst hugtak og íþyngjandi fyrir Þjóðskrá Íslands að meta slíkt. Er jafnframt óheppilegt að það sé talað um *að jafnaði* og hvað það felur í sér. Velta má fyrir sér hvað sé afbökun og hvað sé nýtt nafn. Að mati stofnunarinnar væri jafnvel heppilegra að þessi áskilnaður væri ekki í lögnum.

Um 4. gr.

Í ákvæðinu er gert ráð fyrir að eiginnaftal megi ekki vera eins, eða svo svipað, heiti á lögaðila sem nýtur verndar hér á landi að gera megi ráð fyrir að lögmætir hagsmunir bíði tjón af. Sama gildi um heiti á samtökum eða sambærilegum lögaðilum eða almennt þekktu listamannsnafti, sem njóti þó ekki sérstakrar verndar í lögum. Spyrja má hvaðan

Þessi þörf um vernd kemur, en ekki er fjallað sérstaklega um það í greinargerðinni með frumvarpinu. Þjóðskrá Íslands telur að þetta ákvæði sé óskýrt og að það geti verið erfitt og íþyngjandi fyrir stofnunina að framfylgja því. Um getur verið að ræða heilmikla rannsóknarvinnu fyrir stofnunina sem hún hefur ekki tök á eða þekkingu til, enda þyrfti þá starfsmaður Þjóðskrár Íslands að hafa viðamikla þekkingu á heiti fyrirtækja, listamanna og íslenskri dægurmenningu til að geta áttað sig á því hvenær nöfn líkjast. Einnig er óljóst af ákvæðinu hvort það eigi jafnframt við um erlend fyrirtæki eða listamenn. Ef það ætti að framfylgja þessu þyrfti að mati Þjóðskrár Íslands að vera til sérstök skrá til að styðjast við í þessum efnum.

Í ákvæðinu er jafnframt kveðið á um að eiginnafrn megi ekki vera þannig að það geti orðið nafnbera til ama. Í athugasemdum með ákvæðinu er tekið fram að ákvæðinu sé ætlað að gæta hagsmuna ólögráða barna og hugsað til að koma í veg fyrir nafngjafir sem almennt geta talist íþyngjandi eða bersýnilega óviðeigandi sem nafn. Ákvæðið virðist einskorðast við nafngjafir barna en Þjóðskrá Íslands vill koma því á framfæri að æskilegt væri að stofnunin gæti leitað til fagðila eins og t.d. Árnastofnunar vegna eiginnafrna (eða öllu heldur nafnbreytinga) fullorðinna einstaklinga vegna þess áskilnaðar um að nafn megi ekki vera nafnbera til ama. Þegar nafn er komið inn á mannanafrnaskrá getur hver sem borið nafnið og þar með er hægt að nefna barn með því.

Um 5. gr.

Í ákvæðinu er gert ráð fyrir að heimilt sé að taka upp nýtt ættarnafn með beiðni til Þjóðskrár Íslands. Ákvæðið gerir jafnframt ráð fyrir því að núverandi ættarnöfn haldi gildi sínu.

Tekið er fram í athugasemdum að heimild til notkunar ættarnafna verði ekki bundin við þá einstaklinga sem bera eða báru ættarnafn í tíð gildandi laga heldur verði öllum heimil notkun þeirra. Frumvarpið gerir ráð fyrir að ættarnöfn sem skráð voru hér á landi fram að gildistöku laga nr. 37/1991 njóti verndar gagnvart því að vera tekin upp af ótengdum aðilum þar sem að heimild til upptöku ættarnafna miðast við ný ættarnöfn. Þau munu geta gengið til niðja og nytu sömu verndar og ættarnöfn sem áður hafa verið tekin upp hér á landi.

Að mati stofnunarinnar þarf að vera alveg skýrt hvaða reglur gildi um þá sem ekki höfðu rétt skv. eldri lögum til að taka upp ættarnöfn sem eru þegar til staðar, t.d. vegna þeirra ástæðna að forfaðir/formóðir þeirra bar ekki ættarnafnið í gildistíð eldri laga en slíkar beiðnir berast stofnuninni oft á tíðum. Eins og frumvarpið er lagt upp eiga þessir einstaklingar ekki slíkan rétt sem mögulega felur í sér ákveðna mismunun. Frumvarpið kemur ekki til móts við þessa einstaklinga en telja má að margir gætu haldið að slík réttarbót væri á leiðinni með frumvarpinu. Rétt þykir að benda á ákvarðanir varðandi þetta álitaefni eru með algengustu kæruefnum til dómsmálaráðuneytisins.

Einnig vaknar sú spurning upp hvaða reglur gildi um einstaklinga sem keyptu ættarnöfn í tíð fyrstu mannnafnalaga en hafa aldrei notað þau og þau hafa þar með aldrei verið skráð í þjóðskrá. Munu þessi ættarnöfn njóta verndar?

Í umfjöllun í greinargerð um 1. gr. er gert ráð fyrir því að þeir sem hafa tekið upp millinafn í gildistíð laga nr. 45/1996 eigi rétt á því að bera það áfram sem millinafn, en geti m.a. breytt því í ættarnafn eða eiginnafn eftir atvikum. Sú spurning vaknar t.a.m. hvort að einstaklingur sem er með millinafn geti valið sér það sem ættarnafn og þá gildi reglan fyrstur kemur fyrstur fær. Stofnunin skilur ákvæðið og skýringar þess þannig að ættarnafn sem taka þurfti upp sem millinafn, þar sem ekki var réttur til að bera það sem kenninafn/ættarnafn við upptöku nafns, megi ekki verða að kenninafni. Þetta þyrfti að skýra mun betur í frumvarpinu.

Í ákvæðinu er gert ráð fyrir heimild til að taka upp kenninafn maka. Það vekur upp þá spurningu hvort nægilegt sé að um sambúðarmaka sé að ræða, eða hvort eingöngu sé heimilt að taka upp kenninafn hjúskaparmaka? Eins þarf að vera skýrt á hvaða formi mætti taka upp kenninafn maka. Má eingöngu taka upp kenninafn maka í þeirri mynd sem maki ber það eða má aðlagja það að kyni, þ.e. að óski karlmaður eftir að taka upp kenninafn konu sinnar, mun það halda endingunni -dóttir (ef það á við) eða má aðlagja endinguna að -son? Eins þarf að vera skýrt hvort að þessi heimild eigi einnig við ef að maki er látinn, þ.e. geta ekkjur og ekkjar tekið upp kenninafn látins maka síns? Ef svo er, ætti slíkt einnig við um sambúðarmaka?

Í greinargerð þar sem fjallað er um 3. gr. kemur m.a. fram að ekki sé gert ráð fyrir að nafn sé skráð með stökum bókstöfum, tölustöfum, greinarmerkjum eða öðrum táknum. Þó geti verið heimilt að tengja tvö kenninöfn saman með bandstriki en ekki með orðinu og. Rétt þykir að benda á það misræmi sem hér skapast hvað varðar ritun kenninafna annars vegar og eiginnafna hins vegar, þar sem ekki er fjallað um að tengja megi eiginnöfn saman með bandstriki.

Gert er ráð fyrir því að ráðherra geti sett reglugerð um nánari framkvæmd á upptöku ættarnafna. Vill stofnunin benda á að æskilegt væri að umrædd reglugerð væri tilbúin á sama tíma og lögin taka gildi.

Um 6. gr.

Í 2. mgr. er tekið fram að í þeim tilvikum þar sem samþykki foreldris liggi ekki fyrir geti Þjóðskrá Íslands engu að síður heimilað nafnbreytinguna enda sé það í samræmi við hagsmuni og vilja barns en þó skuli ekki leita eftir samþykki ef það er talið vera til verulegs óhagræðis fyrir barnið. Þetta telur stofnunin að geti verið erfitt í framkvæmd. Hvernig á stofnun eins og Þjóðskrá Íslands að meta hvort það sé, annars vegar í samræmi við hagsmuni og vilja barns og hins vegar hvort það geti verið til óhagræðis fyrir barnið að leita eftir samþykki? Telur stofnunin óljóst hvernig þetta hagsmunamat eigi að fara fram enda hefur stofnunin ekki nægilega fagþekkingu í þessum efnum.

Velta má því fyrir sér hvort ekki væri eðlilegra að forsjáraðilinn ráði þessu einn í stað þess að bera nafnbreytingu undir hitt foreldrið sem er kannski í engu sambandi við barnið, sbr. það sem kemur fram í 2. gr. um að þeim sem fara með forsjá barns sé rétt og skylt að tilkynna Þjóðskrá Íslands um eiginnafn eða eiginnöfn þess og hvernig skuli skrá kenninafn eða kenninöfn. Vill Þjóðskrá Íslands benda á að þessi mál eru yfirleitt mjög þung í vöfum. Vegna 5. mgr. þarf jafnframt að vera ljóst hvernig eigi að bregðast við ef það kemur ekki svar, dugar þá þögn eða þarf þetta hagsmunamat að fara fram. Í öllum öðrum skráningum í Þjóðskrá dugar að forsjárforeldrið eitt skrifi eitt undir, nema þegar um er að ræða flutning barna milli landa. Því veltir Þjóðskrá Íslands fyrir sér hvers vegna réttur forsjárlausss foreldris er meiri þegar kemur að nafnbreytingum barna en öðrum skráningum í Þjóðskrá. Í öllu falli væri æskilegt að Þjóðskrá Íslands gæti leitað til fagaðila eins og t.d. umboðsmanns barna varðandi þetta hagsmunamat.

Það nýmæli er lagt til í 7. mgr. að Þjóðskrá Íslands geti leitað til barnaverndarnefndar þeirrar sem fer með forsjá barns áður en ákvörðun er tekin um breytingu á kenninafni, þar sem í þessum tilvikum getur beiðnin komið frá fösturforeldrum sem ekki fara með forsjána. Þetta hefur stofnunin gert í framkvæmd þegar barnavernd fer með forsjána og því fagnar stofnunin að kveðið sé á um það í frumvarpinu.

Í 10. mgr. er kveðið á um að breyting á eigin nafni og kenninafni barns skuli háð samþykki þess hafi það náð þroska til að taka afstöðu til slíkrar breytingar. Er í athugasemdum með ákvæðinu tekið fram að rétt þygi að afnema 12 ára aldursmark núgildandi laga til að tryggja að haft sé samráð við barn undir 12 ára aldri hafi það náð þroska til að koma að sjónarmiðum sínum. Þjóðskrá Íslands telur að það geti verið mjög vandasamt og íþyngjandi fyrir stofnunina að eiga að meta það hvort að barn sé nægilega þroskað sem ekki hefur náð 12 ára aldri. Æskilegt væri að kveðið yrði á um það í frumvarpinu að Þjóðskrá Íslands geti leitað til fagaðila eins og umboðsmann barna í því sambandi.

Þjóðskrá Íslands vill benda á orðalag 2. mgr. en þar er talað um forsjármann og leggur stofnunin til að orðið forsjáraðili verði notað í staðinn. Eins er talað um móður í 4. mgr. og leggur stofnunin til að þar sé frekar talað um einstakling sem ól barn. Vegna laga um kynrænt sjálfræði þá er ekki lengur hægt að gefa sér að einstaklingur sem elur barn sé kona og þar með móðir þess. Athuga þarf orðalag frumvarpsins með þetta í huga.

Um 8. gr.

Skv. núverandi mannanafnaskrá eru til ritmyndir af sumum nöfnum, t.d. Theó og Teó, og ekki hefur verið tekið gjald fyrir ef verið er að óska eftir slíkri ritmynd af núverandi nafni. Vill stofnunin benda á hvort þetta fyrirkomulag verður áfram eða hvort þetta munu verða sjálfstæð nöfn og þar með eiginleg nafnbreyting?

Um 9. gr.

Rétt er að benda á að svipað ákvæði er í núverandi lögum um mannanöfn og má segja að það hafi í raun ekkert vægi þar sem um leið og forsjáraðilar tilkynna um nafngjöf þá

fellur krafan niður. Í ákvæðinu er tekið fram að Þjóðskrár Íslands er heimilt að taka tillit m.a. til fjárhagsstöðu forsjáraðila og ástæðu vanrækslu við ákvörðun á fjárhæð dagsekta. Í því sambandi er rétt að benda á að slíkt er alveg úr höndum Þjóðskrár Íslands þegar búið er að senda kröfu vegna dagsektar á Fjársýslu ríkisins. Jafnframt má benda á að víða erlendis fá börn úthlutað einhverju nafni ef ekki er búið að tilkynna nafngjöf innan tilskilins frests. Leiða má að því líkum að slík leið sé áhrifaríkari en beiting dagsekta.

Um 10. gr.

Í 10. gr. frumvarpsins kemur fram að Þjóðskrár Íslands skuli halda skrá yfir eiginnöfn og ný ættarnöfn í þjóðskrá. Þarna vantar frekari skýringar á því hvort átt sé við öll nöfn sem er að finna í þjóðskrá, erlend sem íslensk. Sú spurning vaknar hvar á að halda utan um eldri ættarnöfn. Í dag er skráin kyngreind, þ.e. eftir drengir/stúlkur en þar sem nöfn eru ekki lengur kyngreind þá hlýtur að liggja í hlutarins eðli að kyngreining nafna á mannanafnaskrá verði heldur ekki lengur til staðar.

Um 12. gr.

Þjóðskrár Íslands leggur áherslu á að í reglugerð verði mjög skýrt hvað afbökun er, ef það verður niðurstaðan að hafa slíkan áskilnað í í lögnum. Reglur um nafnritun mættu einnig vera mjög skýrar í reglugerð, t.d. hvað sé breytt nafnritun og hvað er nýtt nafn? Væru t.d. Theodor/Theodór/Theódór mismunandi ritmyndir eða væru þetta skv. frumvarpinu þrjú mismunandi nöfn?

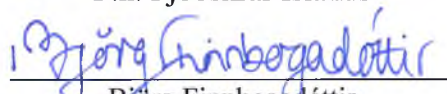
Um 13. gr.

Í frumvarpinu er gert ráð fyrir að lögini taki gildi 1. júlí 2021 eða um hásumar. Að mati Þjóðskrár Íslands er það afar óheppilegur tími til að innleiða ný lög sem þessi sem fela í sér miklar breytingar enda má búast við mikilli uppsafnaðri þörf í samfélaginu. Vill stofnunin því leggja til að gildistaka laganna verði þess í stað þann 1. október 2021.

Um 14. gr.

Hvað varðar breytingu á lögum um aukatekjur ríkissjóðs þá er vert að benda á að breytingin virðist fela það í sér að verið sé að taka út þá heimild einstaklinga að þeir geti fengið nafnbreytingu fría samhliða veitingu ríkisfangs.

F.h. Þjóðskrár Íslands

Björg Finnbogadóttir
lögfræðingur